

Агатолїй В. ФУРМАН

КАТЕГОРІЙНА МАТРИЦЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Anatoliy V. FURMAN

CATEGORICAL MATRIX OF THEORETICAL PSYCHOLOGY

DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2020.02.013>

УДК: 159.901 : 167/168

“...Ми ніколи не маємо справи з однією категорією чи категорійною опозицією...”
(Георгій Щєдровицький [83, с. 3])

Постановка методологічної проблеми у загальному вигляді. Першопредметне становлення *теоретичної психології* як інтегральної академічної дисципліни людинознавчого формату і раціогуманітарного спрямування датується кінцем ХХ – початком ХХІ століття (див. А.В. Петровський і М.Г. Ярошевський, 2001 [30], В.Д. Балін, 2012 [3]). Нещодавно нами здійснене методологічне обґрунтування *предметного поля* теоретичної психології [64]. І все ж сукупно це вагомї, проте поки що мізерні здобутки на шляху повнодисциплінарного постановня цього надважливого, сутнісно постнекласичного типу розвитку наукової раціональності із метатеоретичних позицій і саморефлексивними засобами, напряду психологічного пізнання. Річ у тім, що накопичене теоретичне знання у сфері наукової психології, незважаючи на епістемне багатоманїття форм його оприявнення (поняття, гіпотези, моделі, концепції, теорії, теоретичні напрями, парадигмальні версії тощо), є вкрай еkleктичним, позитивістським, квазісистемним, що унеможливує створення *єдиної онтологічної картини того, що таке психічна реальність* і,

тим більше, що таке *психодуховна дійсність* як сфера екзистенційно вичерпної буттєвої присутності людини у світі і цього останнього у її внутрішньому, не менш складному і безкрайому, засвіті. Отож мовиться про свідомісно упрозорену суперечність між неспроможністю освоєних засобів теоретизування вирішити нагальні проблемні питання методологічно аргументованого відбору якісного психологічного знання і нагальною потребою розробки новітнього – більш технологічного, поліфункціонального, мислересурсного й відтак істотно досконалішого – добору ущїненого, фундаментального й кількаразово відрефлексованого, *метазнання*. Інакше кажучи, маємо, у термінології Г.П. Щєдровицького, “проблематизаційний контекст”, або “ситуацію невизначеності”, коли те, що здійснюється у психології в *царині теоретизування*, немов би й достатньо повно уналежене, однак насправді воно перебуває поза рамками сутнісної буттєвої присутності психічного, за межами багатоманїтності його смислових даностей. Тому воно не про визначальне, основне, а скоріш про поверхове –

природно центроване й моноупредметнене – у розумінні-виглумаченні людської психіки.

Звідси висновуємо, що є підстави чітко провести лінію розмежування між теоретизуванням, яке здійснюється актуалізаційними каналами *предметного мислення* у сфері загальної, прикладної та емпіричної психологій, і теоретизуванням, котре зреалізовується інтелектуальними та рефлексивними засобами *філософсько-методологічної роботи*, мисленнєво рухаючись у просторі смислових зон і центрів та між їхніми зв'язками і конфігураціями (див. далі). Якщо у першому вимірі психологічного пізнання сьогодні виконується лєвова частка досліджень, то у другому маємо обмаль пошукових робіт як через свідомісну вузькість і фахову неготовність науковців піднятися на *метарівень теоретизування*, так і через відсутність надійної системи його засобів та інструментів. До останніх, беззаперечно, першочергово відносяться *поняття і категорії*, які кожна зріла академічна дисципліна, й тим більше інтеграційного спрямування, покликана створити на засадах модульності, ієрархічності, метасистемності, гармонійності.

Стан наукової розробки проблемної теми дослідження. На сьогодні нам невідомі праці з історії та методології психології, у яких би детально й аргументовано висвітлювалося надскладне питання й одночасно розв'язувалося важливе завдання *порівневого становлення категорійного ладу* сучасної психологічної науки. Однак первинний аналітичний огляд зазначеного упредметнення дає підстави констатувати, що у ХХ столітті категорійна система психології із різних методологічних позицій обґрунтовувалася в кількох ґносеологічних аспектах:

1) у рамках найбільш впливових наукових шкіл як вітчизняного часопростору (Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, Б.Г. Ананьєв, Д.Н. Узнадзе, Г.С. Костюк, В.А. Роменець та ін.), так і зарубіжного (В. Вундт, В. Джемс, З. Фройд, К. Левін, Ж. Піаже, А. Адлер, К.Г. Юнг, Е. Фромм та ін.), де пропонувані концепти і категорійні поняття явно чи неявно розглядалися в максимально широкому або дещо вузькому контексті еволюції психологічного знання та у логічному зв'язку із наявними методологічними проблемами і пояснювальними принципами, отримуючи різне трактування і відмінні способи інтелектуального використання в ході наукового пізнання;

2) в контексті обґрунтування системно-логічної структури раціональної дослідницької програми найбільш впливових наукових шкіл другої половини ХІХ і до завершення ХХ століття (за теорією М.Г. Ярошевського – О.М. Ткаченка), де *категорійному профілю школи*, на доповнення до її предметно-логічного, соціально-наукового та особистісно-психологічного компонентів, відведена особливо важлива, визначальна роль, що зумовлено засадничим розподілом наукових суджень на теоретичні поняття і категорії. Зокрема, Олександр Ткаченко в 1979 році пише: якщо “висунення та аргументування конкретних понять посилено й окремим дослідникам”, то “*Величезні пласти реальності, що фіксуються в конкретно-наукових категоріях, підвладні колективному “творцю” – науковій школі*” [46, с. 53];

3) в напрямку створення категорійної системи психології (А.В. Петровський і В.А. Петровський) на засадах структурної мозаїки *психосфери* як серцевинного фрагмента притомної (свідомісної) буттєвості людини у світі з орієнтацією на єдність сутності і явища в ідеальному узмістовленні кожної окремої психологічної категорії як соціокультурного визначника окремих психодуховних феноменів, ситуацій, подій (див. 30, с. 12–35)];

4) у форматі предметного поля теоретичної психології як саморефлексії категорійного ладу сучасної психології загалом [64, с. 26–28], так і подвійної чи навіть п-ної рефлексії категорійної системи теоретичної психології зокрема. Якщо в першому аспекті методологування на сьогодні наявні певні спроби-версії розв'язання цієї проблеми, то в другому дослідницькому вимірі поки що чітко не сформульована навіть сама проблема. Хоча, заради справедливості, зауважимо, що унікальний досвід *хвилезростаючого рефлексування* категорійного ладу психології у всесвітньому культурно-історичному вимірі метатеоретизування (від прадавніх віків до кінця ХХ ст.) містить творчий шлях видатного українського психолога-мислителя **Володимира Роменця** (1926–1998). І це переконливо підтверджують не лише його фундаментальні праці із теорії вчинку та історії всесвітньої психології ([36–41; 29], а й вагомими науковими продуктами найбільш натхненного і послідовного популяризатора його творчості Петра М'ясоїда (1951 р.н.), котрий авторські підручники і ґрунтовні праці [25–28] розпочинає або завершує поняттєво-категорійним апаратом

сучасної, теоретично розлогої та емпірично багатолікої, загальної психології. Воднораз цей визнаний культурний здобуток академіка Роменця повно ілюструють і дві збірки статей, що підготовлені у 2012 і 2016 роках провідними дослідниками історико-психологічного процесу України і Російської Федерації, присвячені віховим датам від його дня народження [1; 32; 33]. Очевидно, що цей багатий тезаурус відомої вітчизняної філософсько-психологічної школи потребує як критеріально виваженої рубрикації, так і методологічно обґрунтованої типологізації.

Метою цього дослідження є методологічно аргументоване створення *категорійної матриці теоретичної психології як самобутнього світу метатеоретичної саморефлексивної мислєдїяльності*,

по-перше, у форматі авторського визначення *предметного поля* цього відносно нового й поки що мало опрацьованого інтелектуалами інтеграційного напрямку розвитку психології і як науки (системи соціогуманітарних знань), і як ковітального зрізу буттєвої присутності людини у світі (онтичної даності), і як синтетичної організованості мислення та діяльності, свідомості й учинення (способу перетворення людиною світу та її самої в ньому), і як персональної практики самотворення людини як натхненної особистості та відповідальної індивідуальності (смісложиттєвого зреалізування особи в екзистенційному плині життя її свідомості і самосвідомості) [47; 59–60; 72];

по-друге, за логікою здійснення *типологічного підходу* як точного, досконалого й водночас багатомодульного і поліфункціонального й тому надскладного інструменту професійного методологування, центральну ланку якого становить повноцінне типологічне дослідження, що охоплює в раніше оприлюдненій авторській версії засадничі умови зреалізування процедури типологізації, найважливіші характеристики типологічного методу, можливість побудови ідеалізованої моделі чи картини охопленої метатеоретизуванням мультипредметної дійсності, організацію кожної задіяної категорії до різних глибинних зв'язків, комбінацій, себто таксонів, й у такий спосіб передбачає виокремлення низки взаємоузгоджених *таксономічних закономірностей*, процедури типізації і вихід на ідею проектування, започаткування практичної реконструкції осмисленого фрагмента реального світу та ін. ([54, с. 182–209; 76];

по-третє, у *взаємодоповненні метатеоретизування й рефлексивного методологування*, коли раціональному аналізу та осмисленому синтезу підлягають не тільки наявні у психології поняттєві та категорійні дефініції і формулювання, а й інструментарій філософсько-психологічного пізнання-конструювання, з допомогою якого отримується взірцево ідеалізована, сутнісно канонічна, модель того, що являє собою теоретична психологія в таксономічно довершеній композиції згармонізованих між собою категорійних визначень; так, власне, й уможлиблюється отримання *категорійного ладу* в заданих рамках цього методологічного дослідження, причому в засадничій мозаїці множинно впорядкованих таксономічних категорій, яка охоплює підсумково відрефлексоване психологічне знання у квінтесенції їх відношень, зв'язків, функціоналів, кластерів [10; 54, 58 та ін.].

Закономірно, що, обстоюючи концепти та канони постнекласичного ідеалу наукової раціональності (див. [16–17; 24; 45]), **методологічну оптику** пропонованого дослідження становить авторський п'ятимодульний (*функціонально порівневий*) набір *лінз-інструментів професійного методологування*, а саме на рівні:

к о н к р е т н о г о – це *мислєсхема* як базовий матеріал-засіб, своєрідна окрема цеглинка в організації методологічної роботи, що за вмілого користування нею у пізнанні і соціогуманітарному конструюванні перетворюється на скальпель у мислєдїяльності методолога як хірурга (розв'язувача, зліквідувача) суспільних та особистих проблем; пропоновані нижче мислєсхеми, реалізуючі вимоги принципу кватерності (формула “3+1”) або квінтетності (формула “3+1=1”) й позначувані нами графічно (квадрат, огорнутий колом), на відміну від інших відомих схем (технічних, електричних, корупційних, руху транспорту тощо), являють собою *штучно-ідеальні конструкти*, які, хоча й не мають в об'єктивній реальності підтвердження, а стосуються світу ідей, непрявленої, нематеріальної дійсності, все ж самоорганізують позадосвідне, тобто апріорне, пізнання людини, адже фіксують тотальну зв'язність і певну впорядкованість хаотично розсіяного, відкрито мінливого і смислово незавершеного вітакультурного знання, його першоджерельну, поки що схематизовану й тому архетипно

фрагментарну, знаннєву презентацію на полі життя дослідницької свідомості в осередді інтенційованої, й відтепер епістемно підкореної, думки (див. детально [54, с. 191–209];

о д и н и ч н о г о – *конструкція категорійної матриці*, що вперше запропонована нами у 2001 році [70, с. 35; 77, с. 27] та отримала обґрунтування в наступні роки як винятково важливий засіб здійснення методологічної діяльності й одночасно як ефективний інструмент циклічно завершеного типологічного дослідження і сфери професійного методологування загалом [49; 52; 54; 58; 76]; на відміну від прямокутних таблиць-матриць у математиці із **m** х **n** чисел, яка містить **m** рядків та **n** стовпців, категорійна матриця-типологія ґрунтується на п'ятерному наборі (за горизонталлю, вертикаллю і перекресними діагоналями) філософських категорій “загальне – особливе – одиничне – конкретне – універсальне”, що витримує критеріальне типологічне навантаження й у підсумку уможливорює створення 12-ти матрично усистемнених типів категорійної п'ятерності, які у взаємодоповненні категорій культури та науки окреслюють теоретичну психологію як величний самобутній багатоматериковий світ метатеоретичної саморефлексивної мислєдїяльності у його численних концептах і понятійних визначеннях, знаннєвих зорганізованостях і методологічних формах, засобах та інструментах ситуаційно актуалізованого на персоніфікованому рівні синтезу думки і переживання, мислення і діяння, свідомості і вчинення; тому обстоювана будова запропонованих нами матриць – це завжди типологічно вивірена гармонія категорія у їх чітко рубрикованих таксономічних зв'язках і взаємозалежностях, котра досягається багатоспрямованим обопільним узгодженням, коли одна і та ж категорія входить до різних комбінацій (див. далі);

о с о б л и в о г о – *типологічний підхід* у діалектичній мозаїці його категорій, принципів, нормативів, процедур, параметрів та інтелектуальних засобів, а також у взаємодоповненні двох сфер чи вимірів професійного методологування: змістового знання (тип – типологізація – типологія – типологічний метод) і формального знання (епістема типологування – типізація – ідеалізована модель – типологічне дослідження) [31; 54, с. 182–209; 76]; у будь-якому разі авторська версія цього підходу становить багатомодульну програму логіко-методологічних функціоналів,

активізація яких в індивідуальній і груповій пошуковій мислєдїяльності дає змогу провести повноцінне типологічне дослідження на будь-який, зокрема й надскладніший, предмет пізнання чи конструювання з новітніми засобами їх оптимального уможливлення, причому відповідно до епістемних канонів ідентичного методу і в такий спосіб отримати методологічно зрілу типологію, яка не лише організовує раціональне знання, а й упорядковує життя особистої і суспільної свідомості, “збалансовує людське буття, гармонізує його зовнішні і внутрішні, матеріальні та ідеальні, раціональні та духовні формовияви” [54, с. 207];

з а г а л ь н о г о – *сфера професійного методологування-як-практики*, яка, маючи проблемно-модульну багаторівнєву буттєву мозаїку, є діалектичним продовженням і мислєвчинковою конкретизацією *світу методологій-як-учення* у його центральній ланці – досконалому *методологічному мисленні*, котре критично проникає у невизначеність повсякдення, проблематизує й упроблемнює психосоціальну реальність, працює вільно як у наукових предметах і досвідних узмістовленнях, так і в історичних, технічних, антропологічних, віртуальних і головно – часто над ними, себто рефлексивно вивискується над будь-якою професійністю і, що найважливіше, займається творенням нових форм, організованостей і засобів життєреалізування особистості, групи, етносу; зазначене методологування – це окремий шлях-спосіб живодайного й відтак суб'єктивно пристрасного, ситуаційно плинного і водночас полірефлексивного *практикування* у царині найбільш продуктивних мислення, діяльності і мислєвчинення, що уможливорює постановку і розв'язання системних проблем й осмислення наслідків та способів запобігання чи мінімізації негативного впливу суспільних чи глобальних кризових явищ ресурсними засобами та інтелектуальними інструментами сучасної методології; тому зріле методологування – “вельми дієва *позитивна евристика* самої методології, коли мовиться про її прикладні форми розвитку й одночасно про *захисний пояс*, коли беруться до уваги всеможливі форми такого практикування, – від традиційно усталених (семінари, конференції, дискусії тощо) до інноваційних” (проблемно-тематичні сесії, організаційно-діяльнісні ігри, мислєвчинкові тренінги (див. [10, с. 26–30, 54–63, 89–101, 104–113, 156–159 та ін.]));

універсального – вітакультурна методологія і світ методології в цілому, що не лише збагачують семіотичну повноту сучасної культури (передусім знаками, символами, схемами, поняттями, знаннями, проектами, технологіями тощо), адже беруть на себе функцію новаційного продукування думок, актуалізацію індивідуальних і групових форм мислення та рефлексування й відтак розширення буттєвих горизонтів свідомості та самосвідомості, а й уможливають вихід інтелектуалів на простори ефективного практикування у найбільш досконалих зорганізованостях – у мислєдїяльностї, мислєкомунїкації, мислєвчиненнї, професїйному методологуваннї; ранїше нами доведено [54, с. 23–30, 269–287; 73], що методологія у нашому філософсько-парадигмальному вимїрі конструює окремиї світ вітакультурного буття, котрий охоплює чотири сторони: а) окреме вчення про логїчну органїзацію і структурно-змістову динаміку, принципи і нормативи, методи і засоби компетентної діяльностї; б) специфічну систему раціональних знань про форми, методи, способи рефлексивних мислення і вчинкового діяння у єдностї із сукупністю норм та інструментів методологування; в) особливу сферу мислєдїяльнїсно центрованих пізнання, критики, творення, рефлексїї, які обїймають усї типи і стилї мислення, через котрі задається у людській свідомостї світ і які спричиняють утворення та розвиток методологїчного мислення як якїсно нової універсальної форми думання; г) персонїфікований спосїб життя, тип проблемно-рефлексивного існування свідомостї, коли дослїдник із самого себе, тобто із власного “всерединї-буття” (С.Л. Рубїнштейн), продукує методологїчне вїдношення і методологїчне мислення, що циркулюють екзистенційно щораз заново вїд ситуаційної проблематизації до рефлексивних проектування чи конструювання і назад; воднораз фахово здійснюване методологування – це універсальна окультурена форма свободи-практики самої вітакультурної методологїї, що нестримно вривається у нашу повсякденну життєдїяльнїсть, всеохопна тенденція розширення соціокультурної територїї багатоматерикового свїту сучасної методологїї, доконче позитивна евристика її подальшого розвитку й одночасно розлогий захисний пояс, що обсягає всеможливі форми як традиційного, класичного методологїчного практикування, так і некласичного, інноваційного, постнекласичного (див. [10; 24; 47; 50; 54 та ін.]).

Виклад основного матеріалу дослідження

МАТРИЧНІ МОДЕЛІ В МАТЕМАТИЦІ І КАТЕГОРІЙНІ МАТРИЦІ У ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОГУМАНІТАРНИХ НАУКАХ ЯК ЕТАПИ ЕВОЛЮЦІЇ РАЦІОНАЛЬНОГО ЗНАННЯ

У математиці, як відомо, *матрицею* є сукупність математичних величин, певним способом розміщених у прямокутній таблиці. Мовиться про систему елементів a_{ij} (чисел, функцій чи інших величин), над котрими можна здійснювати алгебраїчні операції і котрі розташовані у вигляді прямокутної схеми, причому перший індекс i означає номер рядка, другий – j – номер стовпця. Інакше кажучи, *числовою матрицею*, або просто матрицею, називається прямокутна таблиця із $m \times n$ чисел, яка містить m рядків та n стовпців, узята в квадратні або круглі дужки. Якщо кількість рядків не рівна кількості стовпців, то матриця є прямокутною, а якщо $m = n$ – *квадратною*. Остання, залежно від кількості рядків (і стовпців), указує на *порядок матриці*, тоді як її елементи ($i = j$) утворюють *головну діагональ*. Матриці позначають великими латинськими буквами **A**, **B**, **C**, **E** і т. д. Загалом у світі математики існують численні поіменування різноманітних числових матриць, для яких обчислюються визначники першого, другого, третього і матриці вищих порядків, над якими, зі свого боку, здійснюються за певними правилами всеможливі алгоритмічні операції і дії (див. [7; 9; 11; 13 та ін.]).

У проєкції на зазначене, створювані нами категорійні матриці, починаючи із 2001 року [49; 52; 54; 58; 70; 77], із суто формального погляду, належать до *квадратних матриць n'ятого порядку*, що в математиці знаходить символічне відображення у вигляді схеми:

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} & a_{14} & a_{15} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} & a_{24} & a_{25} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} & a_{34} & a_{35} \\ a_{41} & a_{42} & a_{43} & a_{44} & a_{45} \\ a_{51} & a_{52} & a_{53} & a_{54} & a_{55} \end{bmatrix}$$

Порівняння щойно наведеної цифрової матриці як абстрактної математичної моделі і запропонованої нижче категорійної матриці теоретичної психології як конкретизованого у поняттях, категоріях і тематизмах світу мета-теоретичної саморефлексивної мислєдїяльності сучасної психологічної науки, що нещодавно створена нами, вказує на два визначальних моменти: *по-перше*, свого часу нами була запозичена сама ідея матричної моделі-таблиці з лінійної алгебри, яка справді виявилася вкрай евристичною як у соціогуманітарних дослідженнях, так і в методології філософії та науки; *по-друге*, між цими двома видами матриць є лишень формально-схематична схожість, тоді як їхні побудова, змістове наповнення, внутрішня організація елементів, урешті-решт методологічне призначення, функціональне поле дії-впливу на дослідницьку свідомість і світоглядну дійсність доконче різні. Скажімо, у першому випадку обчислюється визначник або домінанта п'ятого порядку для квадратної таблиці **A** як алгебраїчна сума п'ятерного набору елементів, то в другому такі дії просто неможливі, адже кількісні величини замінено якісними, логіко-значенневими, полісемантичними. Тому ситуація створення категорійних матриць і роботи з ними як з інструментом пізнання та методологування неімовірно ускладнюється.

Наразі зазначимо головне: конструйовані нами матриці стосуються магістрального шляху еволюції раціогуманітарного знання – *категорієгенезу*, тобто створення поняттєво-категорійного ладу як окремих наук, так і синтетичних, інтеграційних (для нашого пошуку головнo філософсько-психологічних), міждисциплінарних напрямів пізнавальної творчості [10; 54, с. 121–138; 57]. До прикладу, В.С. Стьопін переконливо доводить, що категорії культури відіграють роль світоглядних універсалій у житті свідомості людини, “акумуляують історично накопичений соціальний досвід й у системі яких особа певної культури оцінює, осмислює і переживає світ, зводить у цілісність усі явища дійсності, що потрапляють у сферу її досвіду” [44, с. 19]. Водночас М.Г. Ярошевський [81; 91] й О.М. Ткаченко [46] аргументували неперехідне значення категорійного ядра або профілю наукової школи, що визначає новизну та фундаментальність її дослідницької програми. Причому “кожна категорія може бути ґрунтовно осмислена лише як елемент певної системи категорій; тому питання про оптимальне число

психологічних категорій, про основу їх суординатії, про їх систему, є вкрай важливим – і в науковому сенсі, і в соціальному, і в культурному” [55, с. 35].

Для того щоб успішно вирішити поставлене **надзавдання** – *виокремити оптимальне число категорій теоретичної психології* – потрібно не тільки обґрунтувати постнекласичну методологічну оптику конкретно спрямованого новаційного формату (із чим ми, сподіваємося, справилися), а ще й адресно, вміло та коректно її застосувати у взаємопрониклих метатеоретизуванні і методологуванні. Безперечно, що істотно ускладнює ситуацію і сам різноликий *епістемний матеріал*, що підлягає саморефлексії, себто поняття, категорії, базові тематизми та їх комбінована діалектика. Вочевидь зрозуміло, що, приступаючи до вирішення названого надзавдання, передусім варто чітко розрізняти категорії науки (зокрема, й категорії психології), або *категорійні поняття*, з одного боку, *категорії культури*, або світоглядні універсалії – з іншого, та *філософські категорії* (до речі, які виникають як результат рефлексії над універсаліями культури) – ще з іншого. Одночасно треба пам'ятати, що окрема категорія завжди еволюціонує з поняття, яке структурно охоплює чотири засадничі характеристики – обсяг, зміст, значення і смисл, а відтак є “функція від такого поняття, яке має (а) максимальний обсяг, (б) мінімальний зміст, (в) характеризується межовою абстрактністю і (г) відображає найфундаментальніші зв'язки і залежності мисленнєво зідеалізованої дійсності...” [55, с. 26]. Слід зважати й на те, що будь-яке знання має категорійну основу, тобто належить тій чи іншій категорії, котра у структурно-функціональному відношенні, за Г.П. Щедровицьким, містить щонайменше чотири фокуси: *знання* (мови) як системні організованості, котрі існують усередині сфер мислення і діяльності; *об'єкт* пізнання, проектування, рефлексії і мислєдїяння та уявлення про нього і дії з ним; *операції-дії з об'єктом*, який має об'єктивний та операційно-діяльний зміст і може набувати знакової форми; *поняття* як ідеальні (уявні, мислені, свідомісні) організованості, що збагачують розвиткове функціонування категорії як інструменту методологування [34, с. 89–90; 124–125; 35, с. 60–64; 82; 87]. Насамкінець дослідникові ще й потрібно аргументовано визначитися, на якому шляху категорійної еволюції він перебуває – *мікрокатегорієгенезу* чи *макрокатегорієгенезу* – і які етапи

в тому й у тому випадку він має ще пройти (див. [10, с. 27–279; 54, с. 121–138; 55]).

Зважаючи на власний двадцятирічний досвід розробки і все більш широке (передусім за об'єкт-предметним форматом і методологічним статусом міждисциплінарного дослідження) зреалізування *ідеї категорійної матриці*, сьогодні є підстави констатувати щонайменше **п'ять переваг** цього *авторського методу-інструменту професійного методологування*. А саме вона характеризується:

1) *фундаментальністю раціогуманітарного змістового наповнення*, адже поєднує у зв'язках, взаємодоповненні і полісистемних зорганізованостях наукові, світоглядні і філософські категорії; у нашому випадку це взаємоузгодження базових категорій, напрямів і тематизмів сучасної психологічної науки, категорій культури як світоглядних універсалій, що належать сфері індивідуального та масового життя свідомості, а також відрефлексовані у певний методологічний спосіб універсалії культури, котрими із часом здебільшого стають ті психологічні категорії, що забезпечують національну і світову культуру (яскравим прикладом тут є щонайменше дві опрацьовані В.А. Роменцем світоглядні універсалії – “канонічна психологія” і “психософія вчинку”). На підтвердження цього О.М. Ткаченко ще в 1979 році писав: “...У психологічній науці до фундаментальних розробок належать насамперед *проблема науково-категорійного синтезу знань*, успішне вирішення якої має важливе значення для поглиблення і збагачення психологічної теорії, для практики оптимізації процесів перспективного планування та організації подальших досліджень, для удосконалення змісту і методів викладання психологічних дисциплін”. Причому центральну ланку цього синтезу становить “обґрунтування основних пояснювальних принципів психології і визначення способів їх взаємозв'язку, а також вивчення становлення і розвитку категорій психології, розробка їх системи” [46, с. 129].

2) *логічністю форми, самого способу отримання категорійного ансамблю*, адже в кожному окремому випадку – чи то коли мовиться про категорійне відображення багатопредметного об'єкта пізнання або конструювання, чи то коли категорійному оприявненню підлягає надскладний об'єкт методологічного дослідження (як у нашому теперішньому випадку) – обстоюваний нами *порядок* добування нового *метазнання* фундується на

тому, що каузально (причинно-наслідково) не пов'язує категорійну форму організації такого знання із його конкретним змістом, а пропонує *універсальну схему-матрицю*, у якій наявний ідеальний зразок фіксації зв'язку і взаємодоповнення її складників (таксонів), елементів (категорій) та рамкових умов (тематизмів) як носіїв певного змісту; причому цей зразок один і той же для всіх категорійних матриць, створених нами і представниками наукової школи, тому що універсалізує й формалізує будову матриці у центральній ланці типологізації – у визначенні ідентичних п'ятерних наборів філософських категорій “загальне – особливе – одиничне – конкретне – універсальне” за горизонталлю та вертикаллю, визначаючи у такий спосіб критеріальні ознаки типологування. Щоправда підкреслимо, що як тематизми у цих двох випадках різні, так і відмінні між собою результати рефлексивної пізнавальної творчості. Скажімо, у нашому нинішньому варіанті горизонталь становить рубрикований за напрямками розвитку *світ методології психології*, які у підсумку зумовлюють отримання головних епістемних параметрів теоретичної психології (об'єкт, предмет, дослідницькі процедури-техніки, засоби та інструменти), тоді як вертикаль утворює різноякісний знаннєвий матеріал для метатеоретизування, тобто охоплює все здобуте раціональне знання у царинах історії, теорії та інтелектуальних практик психології, з якого, власне, й вибудовується багатолікий *світ теоретичної психології*. Сподіваємося, що вказана логічність у майбутньому буде аргументована засобами і ресурсами неklasичної логіки та її базовими векторами актуального становлення й, щонайперше, багатозначної і модальної логіки (Я. Лукасевич, Е. Пост, К.І. Льюїс, В. Аккерман, Л.Е.Я. Брауер, А. Гейтинг, Д. Бочвара, А.Є. Конверський та ін.) [20, с. 313–337]. У будь-якому разі запропоновані нами категорійні матриці – це дієве джерело формування *культури мислення* науковців і мислителів, котре передбачає усвідомлене ставлення до процесу розмірковування, рефлексію і саморефлексію висловлювань та інтерпретацій, себто ґрунтується на “вмінні правильно вибудовувати доводи, заперечення, здійснювати аналогії, висувати гіпотези, віднаходити й усувати помилки у своїх і чужих мудруваннях” [Там само, с. 18];

3) *оптимальністю структури і внутрішньої збалансованості конфігурації таксономічних категорій*, що підтверджує постійно

стале число – 25 – категорій різного методологічного статусу (загально- і конкретно-наукового формату, світоглядної універсальності культурного і суто філософського значення), які утворюють формозмістове наповнення центрального полотна схеми-матриці, а також біполярні тематизми, фіксовані за горизонталлю і вертикаллю як рамкові умови відкритого розиткового функціонування найкращого варіанту побудови категорійного ладу актуального поля системної наукової, суспільної чи методологічної проблеми. Загалом спроби науковців ХХ століття створити поняттєво-категорійну систему психології стосуються переважно узагальнювальної дисципліни – *загальної психології*, котра, починаючи від Л.С. Виготського (1896–1934), визначає предмет усієї психологічної науки, формує її категорійний апарат, пов’язує між собою всі окремі факти і закономірності, що отримані у прикладних розробках та емпіричних дослідженнях. І тут, як відомо, розвою набули два підходи до розв’язання цієї теоретичної проблеми: або пошуку “клітинки”, своєрідного монокатегорійного ядра психології, або створення словникових полотен можливих понять і категорій, якими ця наука послуговується. На наше переконання, обидва названі підходи – це всього-на-всього межові полюси-шляхи (відповідно вкрай редукованого, спрощеного й суто емпірико-прагматичного) її розвитку, що далекі від досконалості як новітнього (постнекласичного) ідеалу наукової раціональності, так і від філософсько-методологічних канонів пізнання-конструювання психодуховної реальності у її різноманітних формах та зорганізованостях буттєвості (внутрішнього світу особи, людини як суб’єкта життєдіяльності, особистості як канонічної форми буттєвої присутності людини у світі, соціетальної психіки, сфери життя свідомості тощо), й відтак не вирізняються оптимальністю структурно-функціонального набору психологічних категорій. До прикладу, запропонована Ф.Ю. Василюком у 2002 році *категорійна типологія* психологічних форм людського життя, що створена за двома базовими ознаками (“життя людини” і “світ”), охоплює чотири центральних категорії – “установка”, “діяльність”, “відношення”, “спілкування”, на фундаменті яких зусиллями дослідників радянської доби (в унісон теоретичним упредметненням Д.Н. Узнадзе, О.М. Леонтьєва, В.М. Мясіщева, Б.Ф. Ломова) створюються авторські загальнопсихологічні теорії

(концепції) (див. [8, с. 142–172]). Однак очевидно, що дана типологія, по-перше, стосується царини теоретичної цілісності загальної психології, а не сфери теоретичної, методологеми конструювання предметних полів котрих, як нещодавно доведено нами, сутнісно відмінні між собою [64, с. 6–8]; по-друге, є лише вдалою мислесхемою, що реалізує вимоги принципу кватерності (формула “3+1”), а не повновагомою систематикою категорій психології; інакше кажучи, вона вказує на один із перших кроків на шляху досягнення єдності загальної психології – *синтезу названих теорій* та їх центральних категорій, що, як зауважує автор, “може бути плідним тільки тоді, коли всім їм властива глибока спорідненість, спільність базових методологічних та онтологічних уявлень, і в той же час у кожній з них є своя категорійна специфіка, що відображає різні аспекти реальності...” [8, с. 150–151];

4) *ідеальністю сконструйованої й оформленої як теоретична модель цілісної картини категорій у їх гармонійному синтезі*, яка відіграє винятково важливу роль універсального знаряддя не лише в усіх типологічних процедурах і діях, а й у розвитковому функціонуванні *методологічного мислення* загалом як нового типу і виду мислєдіяльності, котра творить об’єкти та уявлення про них (див. [12; 82; 88; 89]); при цьому значущими відмінними особливостями такого мислення й відтак вагомими перевагами є його просторова організація (робота зі схемами об’єктно-онтологічної та оргдіяльнісної площин та “рефлексивне обертання” кожної з них); до того ж воно рефлексивно охоплює й поєднує у собі інші типи мислення, де базовою логічною формою рефлексування постає *схематизація*, і найголовніше, що саме воно становить єдино цільне осердя світу методології-як-учення і сфери методологування-як-практики. Якщо відштовхуватися від функціональної (тобто створеної за способом використання типології схем, запропонованої В.Г. Марача [12, с. 29–63]), то категорійні схеми становлять тут п’ятий, найбільш потужний в організаційно-діяльнісному вимірі, тип-засіб здійснення методологічного мислення; саме вказані схеми “здатні “розгортатися” у схеми простору, “перетворюватися” у схеми “мотрійкових” об’єктів або “згортатися” у “чисті” оргдіяльнісні схеми чи нормативні схеми-принципи” [Там само, с. 43]. Важливо й те, що розвиток технік роботи зі схемами у системомис-

ледяльній методології (Г.П. Щедровицький і школа) привів до реального поєднання та розгортання категорій в категорійні схеми організації мислення і далі до компетентного обґрунтування нового підходу у філософії, науці, методології, який: а) фундується на відповідній категорійній схемі, б) виникає здебільшого на підґрунті потужної логічної категорії, що спроможна актуалізувати онтологічно значуще категорійне поняття, в) формалізується й операціоналізується, коли такої актуалізації не відбувається, спричиняючи утворення схеми-принципу, г) може стати категорійним засновком (за умов онтологізації поняттєвої форми) нової теорії. До прикладу, для СМД-підходу таким засновком стало категорійне поняття “*миследіяльність*”, яке обстоє “органічний, неподільний зв’язок усілякої дії і будь-якої діяльності із підготовлювальними їх мисленневими і комунікативно-смаисловими процесами...” і яке отримало у 1980 році своєрідну розгортку у вигляді трипоясової робочої схеми МД (пояси практичної миследіяльності, думки-комунікації і чистого мислення) як такої “ідеальної сутності, що призначена слугувати теоретичним підґрунтям для виведення з неї інших різних схем: з одного боку, тих, що моделюють різні конкретні системи миследіяльності, а з іншого – таких, що задовольняють вищеназвані принципи” [88, с. 38]. Воднораз із цієї робочої схеми МД постали теорія і практика організаційно-діяльнісних ігор (див. [79; 85–86]). У нашому досвіді розробки циклічно-вчинкового підходу ключовим категорійним поняттям стало “*мислевчинення*”, евристичність якого зумовлена “низкою смаислових конотацій, котрі переорієнтують методологічну свідомість в екзистенційному річищі ділової комунікації... на взірцеві, канонічні форми методологування, розширюючи тим самим як відеальнені горизонти смаислопродукування, так і воб’єктивовані в матеріальному світі вчинкові, сутнісно – духовно-креативні, способи особистісного існування-переображення” [67, с. 39]. У підсумку вдалося не тільки створити чотирипоясову схему мислевчинення, а й істотно збагатити схему-матрицю модульно-розвивального оргпростору професійного методологування (див. [68]);

5) *практичністю у найширшому сенсі свободи метатеоретизування, методологування, мислевчинення і саморефлексії з категоріями матриці та їх таксонами*. Зауважимо, що немає підстав витлумачувати практику як

єдиний критерій істини, адже ним, як неодноразово аргументував Б.С. Кримський, може бути *дух*, який також здатний виявлятися у різних станах свідомісної, у тому числі передчуттєвої, інтуїтивної, активності. Зокрема, він застерігав про небезпеку універсалізації практики, її абсолютизації у суспільному житті, тому що “необмеженість практики, породженої самовладним інструментальним інтелектом, може знищити і природу, і людину” [22, с. 68], а також [21]. Це, однак, не означає, що треба нехтувати соціальною важливістю і культурною значущістю практики. Тут непересічної ваги набуває рефлексивний синтез щонайменше трьох теоретичних підходів до розуміння практики як суто людського способу буття: у філософії та соціології марксизму, де зміст категорії “практика” ідеологами “комуністичного будівництва” вихолощувався до виробничо-технічних інтерпретацій; у трансцендентній методології І. Канта, де “практичним є все те, що можливе через свободу” [19, с. 453]; і як своєрідний підсумок-зняття – у філософсько-психологічній теорії вчинку В.А. Роменця [1; 29; 32; 33; 40; 41; 91], котрий, так само як і М.М. Бахтін [6], обґрунтовує практику як учинкове освоєння людиною дійсності, а вчинковість аргументує як головну, атрибутивну рису практики. Висвітлюючи творчий діалог цих двох достойників-мислителів, Ш. Алієв, П. М’ясоїд, А.В. Фурман пишуть: “Практична людська діяльність, а Володимир Андрійович Роменець це розуміє як ніхто інший, завжди насичена *вчинковим змістом*, наповнює людське життя конкретикою, робить його повнокровним, творчим, досконалим. Йому очевидно, що, лише вчинковим способом освоюючи світ, особа досягає повноти буття-повсякдення. Звідси, власне, й уможливується крок до розуміння **практики як освоєння-вчинку**, що конкретизує *ідею практики як освоєння*” [2, с. 21–22]. У цьому сенсі обстоювані нами категорійні матриці не менш практичні, аніж, скажімо, технічні засоби роботи на землі й із землею хлібороба чи використовуваний лікарем-хірургом під час операції набір відповідних інструментів. Адже матеріальність інструмента будь-якої діяльності не становить визначальної ознаки практикування. Швидше навпаки, якщо відсутня свобода вибору, думки і дії, то людина стає технічним додатком до нього, сама перетворюється у рутинній праці на механізм. Цей стан трудового процесу, за якого відсутній мінімум свободи і творчості слушно

названий нами *псевдо- або диспрактикою* [54, с. 267]. Натомість категорійна матриця дає змогу зафіксувати більш-менш *згармонізовану картину категорій* певної науки чи дисципліни, що відіграє роль *ідеального орієнтиру* для методологів, теоретиків та експериментаторів, або, по-іншому, постає окремим *науковим проєктом*, цінність якого буде виявлена з роками і навіть десятиліттями залежно від його практичного (миследіяльного) втілення, тобто від інтенсивності і продуктивності його використання як потужного засобу дослідження-конструювання певного відеального чи уреального фрагмента дійсності. Може здатися парадоксальним, проте вмале оперування категоріями характеризує не тільки і не стільки знаннєвий потенціал дослідника або наукової школи, скільки *свідомісний ресурс* індивідуального чи групового суб'єкта пізнавальної творчості. Як слушно підкреслює Г.О. Балл у посмертно виданій монографії (2017), “за своїми логічними, семантичними і психологічними характеристиками категорії... ближчі не до *наукових понять*, а до складових індивідуальної та суспільної свідомості, описуваних у сучасній соціолінгвістиці й культурології під назвою концептів”, яким притаманні емоційна насиченість, значеннєва нечіткість, смислова рухливість і природна стихійність становлення; отож стверджується, що “*категорії певної науково-гуманітарної галузі – це провідні концепти мислення в цій царині...*” [4, с. 92–94], свідочтва або функціонали подієвої розгортки життя самої буттєствердної свідомості (див. [23; 42; 59–60; 72]).

СТРУКТУРА І ФУНКЦІЇ КАТЕГОРІЙНОЇ МАТРИЦІ ЯК ІНСТРУМЕНТУ МЕТОДОЛОГУВАННЯ

Оскільки створена нами *модель категорійної матриці* реалізує засадничі принципи низки методологічних підходів (вітакультурний, типологічний, таксономічний, системомиследіяльнісний, циклічно-вчинковий), то закономірно, що це знайшло відображення у її складній формопобудові. Щонайперше вона охоплює систематику таксономічних категорій самої центральної частини матриці та її *зовнішній контур*, який, з одного боку, зверху і зліва утворюють два однаково поіменованих ланцюжки діалектичних категорій “загальне – особливе – одиничне – конкретне – універсальне”, однак різних за аспектами чи мо-

дусами розгляду багатопредметного об'єкта (метатеоретизування, методологування) засобами категорійно-рефлексивного синтезу, що знаходить відображення у їх поіменуванні як двох взаємопрониклих тематизмів-засновків, з другого – (відповідно знизу і справа) отримуються результуючі межі як синтетичний підсумок усього того, що реалізується у системних наборах категорій за горизонталлю і вертикаллю, причому за кожним із 16-ти таксонів, що також отримують узагальнювальні тематичні назви.

Наведемо два приклади. Так, нещодавно запропонована А.А. Фурманом категорійна матриця смисложиттєвої сфери особистості [47, с. 23–26], що не тільки фіксує оптимально організовану систематику таксономічних категорій, яка “дозволяє на найвищому рівні абстрагування сформулювати цілісне теоретичне уявлення про закономірну узгодженість властивостей та ознак цієї сфери за критеріями походження, сутнісного змістовлення, структурної побудови, функціонального призначення...” [Там само, с. 29], а й задає формат філософсько-психологічного пізнання вказаної сфери з допомогою чотирьох (двох попарно перехресних рамкових умов-способів смисложиттєвої буттєвості особи: “генеза постання людини як свідомої особистості – миследіяльність як світ взаємопрониклих смислів буття і сенсів життя” та “виміри людського життєздійснення – модуси суб'єктивного самоосмислення” особою власної буттєвості).

Інший приклад стосується вперше оприлюдненої у цій статті категорійної матриці теоретичної психології (див. *рис.*). Її зовнішній контур утворюють, по-перше, два вектори (вертикаль і горизонталь) діалектичної розгортки філософських категорій “загальне – особливе – одиничне – конкретне”, з одного боку, та їхні поняттєві визначення на рівні універсального (відповідно “об'єкт – предмет – дослідницькі процедури-техніки – засоби та інструменти”) теоретичної психології та її найважливіші напрями чи “материки” розвитку: “царина історико-психологічних досліджень – теоретичний світ (метасистема) психології – сфера методологування у психології – психософія вчинку” – з іншого; по-друге, біполярні тематизми у тріадах (причина – робота – наслідок, матеріал – діяльність – продукт, результат), а саме історія, теорія та інтелектуальні практики психології як матеріал для метатеоретизування, дослідницька робота-творчість з яким у форматі адекватного набору

категорійних таксонів у горизонтальному спрямуванні в підсумку й формує світ теоретичної психології засобами метатеоретичної само-рефлексивної мислєдїяльності (див. детально [64]).

Центральну або внутрішню частину матриці, тобто власне саму категорійну таблицю-матрицю, утворюють:

А. Систематика із 16-ти взаємоузгоджених й у певних ієрархічних структурах згармонізованих *таксономічних категорій*, коли одна і та ж категорія входить до різних комбінацій, що мають таксономічну побудову й упорядковують *категорійну мозаїку* у сфері дослідницької свідомості мислителя, вченого, відображаючи й одночасно конструюючи той чи інший аспект або модус буття, зорієнтовуючи їхні методологічні і світоглядні зусилля у здійсненні власної пізнавальної творчості й оформляючись у процесах рефлексивного метатеоретизування у формі *провідних концептів* мислення. Інакше кажучи, мовиться про категорійне збагачення свідомісного пласта буттєвої присутності людини у світі в актах самовідрефлексування і в унявленні символічних, семантичних та сенсосмислових репрезентантів цього зовнішнього світу у внутрішньому (психодуховному) засвіті її як особистості в обновлюваній реконструкції актуальної концептної картини інтерпретації-розуміння певного фрагмента, а то й цілого полотна, дійсності. Ці категорії, як загальні форми організованості мислення та буття і як світоглядні універсалії, знаходять свою конкретизацію в *наукових поняттях*, які, будучи компонентами гіпотез, концепцій, теорій, змістовно більш чітко визначені та логічно обґрунтовані, ніж категорії; саме “такі поняття – разом із термінами, якими вони позначаються (і які несуть на собі, крім іншого, специфіку національних мов), – утворюють *поняттєво-термінологічне поле* даної категорії” [4, с. 92]. Однак для адекватного розмежування таких ідеальних знанневих одиниць, як поняття і категорія, існує певна методологічна трудність, адже вони переважно позначаються одними й тими ж *мовними знаками* (головно словами і словосполученнями), які, за умов стійкої однозначності й тотожності позначуваного змісту ознак незмінного у процесі мислення предмета, набувають вагомості *термінів* як тих епістемних засновків, що є носіями *уніфікованих значень* і відіграють винятково важливу роль у характеристиці буття і свідомості, світу і людини.

Тому лише методологічно зріла думка не тільки чітко роз’єднує різне функціональне навантаження мовно ідентичних понять і категорій, а ще й рефлексивно проникає в ідеально змодельований ними аспект чи спосіб людської буттєвості. А це означає, що “принцип розрізнення категорій і понять” (Г.О. Балл) має бути врівноважений *принципом взаємодоповнення їх функціональних полів* у сфері ідеального життєпотіку свідомості і самосвідомості дослідника. І хоч це проблемне питання потребує окремого детального розгляду, наразі зауважимо головне: одноіменно позначені в лоні сучасного термінологічного тезаурусу поняття і категорії за всієї їх розбіжності у засадничих функціях (перші вирізняються чіткістю і конкретністю змістового наповнення та зорієнтовані на уніфікацію значень, тоді як другі, характеризуючись максимальним обсягом і мінімальним змістом, є розмиті абстрактними ідеалізаціями тих чи інших модусів буття, діють як методологічні і світоглядні орієнтири творчої діяльності дослідника й навіть як його свідомісно опрацьовані проекти розвитку певної науки, дисципліни чи сфери мислєзреалізування) все ж у діалектичній єдності і взаємопроникненні дають змогу отримати синтетичне (у нашому випадку метатеоретичне і методологічне) знання.

Б. Вісім базових організованостей категорій (чотири становлять ряди таблиці-матриці і чотири – її стовбці) – *таксонів* (від лат. *taxon*, від грец. τάξις – порядок, пристрій, організація), що являють собою окрему групу класифікації або типології, де кожна задіяна категорія позначає дискретний об’єкт, об’єднаний з іншими певною спільністю властивостей та ознак за критеріями походження, будови, складу, форми, функцій тощо. При цьому кожен таксон посідає єдине унікальне місце у двоплощинно прониклих ієрархіях, характеризуючи конкретну сукупність здебільшого багатоупредметнених ідеальних об’єктів (природи, опису, мови, наукового проектування, методологічної мислєдїяльності та ін.). Отож горизонтальне і вертикальне накладання чітко згрупованих, таксономічно впорядкованих категорій указує на виняткову складність як предметного поля колективної та індивідуальної творчості у сферах науки, методології, культури, за яким завжди, бодай опосередковано, перебуває той чи той аспект людського буття, так і методологічної оптики пізнання-конструювання цього аспекту бут-

тевої актуалізації дослідницької свідомості ресурсами і засобами категорійної систематики, що збагачує фрагментарний або універсальний тип наявного наукового світогляду. В будь-якому разі оптимальний набір типологічних таксонів дає сутнісне, форматно межове описання реальності з погляду мозаїчно організованої метаструктури, пояснює не конкретні об'єкти класифікації, а спосіб та особливості їх побудови, логічні принципи та умови вирішення завдань типологізації. У нашому методологуванні важливо, що утворення *категорійних таксонів матриці* не випадкове чи емпірично спричинене, а ґрунтується на розширеному витлумаченні Юнґового принципу кватерності (формула “3+1”) і являє собою *універсальний архетип* ледь-ледь схематично оприявленого ставлення людини до світу, яке становить логічну передумову будь-якого міркування-судження і як довершена думка-комунікація має *квінтетну конфігурацію* (формула “3+1=1”), де три компоненти мають споріднену природу, четвертий, – доповнюючи базові, поєднує їх у синтезі, символізує щось універсальне, а п'ятий – здебільшого знімає попередні ступені мислення (у розумінні Гегеля) й, будучи зануреним у світ трансцендентного, *поіменовує* те ідеально витворене свідомою здатністю людини-деміурґа проникати своїми почуттями, розумом і волею за світ очевидного, речового, матеріального (див. детально [54, с. 191–205]). До прикладу, перша створена нами категорійна матриця (2001 рік) присвячена поглибленому розумінню онтологічних засновків і світоглядних горизонтів українського менталітету у сфері національної культури й охоплює *п'ять рядків* (за горизонталлю), що засновують такі категорійні таксони:

загальне: “життя (вітальність) • культурність • свідомість + духовність = віра”,

особливе: “поведінка • спілкування • діяльність + учинок = розум”,

одиничне: “національний дім • історична доля народу • національна свідомість + духовна культура = воля”,

конкретне: “родовід • цінності (вартості) • національна ідея + рідна мова = знання”,

універсальне: “добро • краса • істина + свобода = слово”,

тоді як стовпці (за вертикаллю) – це ті ж самі категорії, що організовані в інші категорійні таксони:

загальне: “життя (вітальність) • поведінка • національний дім + родовід = добро”,

особливе: “культурність • спілкування • історична доля народу + цінності (вартості) = краса”,

одиничне: “свідомість • діяльність • національна свідомість + національна ідея = істина”,

конкретне: “духовність • вчинок • духовна культура + рідна мова = свобода”,

універсальне: “віра • розум • воля + знання = слово”.

В. Два діагональних категорійних таксони: головний, що спадає від вихідної точки біфуркації загального (зліва зверху) у правий нижній кут й організується як п'ятерність, і додатковий, хоча й не менш значущий, що прямує зліва знизу від універсального вгору до місця зверху справа іншого кластеру універсального. Так, у наведеному нами прикладі тематичного дослідження “Психокультура української ментальності” прочитання категорійної матриці [70, с. 35; 77, с. 27] вимагає багатовекторності рефлексивної мислєдіяльності у різних її аргументах, передусім у реаліях чи гранях буттєвості, функціоналах чи свідоцтвах свідомості, врешті-решт у малоконтрольованій розумом, пристрасній стихії багатозначенневого перебігу концептів мислення. Зокрема, було виявлено, що головну вертикаль матриці українського менталітету становить категорійний таксон квінтетного набору: “життя (вітальність) • спілкування • національна свідомість + рідна мова = слово”, додаткову – “добро • цінності (вартості) • національна свідомість + учинок = віра”. Відтак при прочитанні цієї матриці аналітико-синтетичному витлумаченню піддані не тільки горизонтальні і вертикальні таксономічні пласти категорій, причому в обох напрямках руху дослідницької думки, а й діагональні, вказані стрілками на рисунку. В результаті отримано й осмислено 12-ть матрично пов'язаних *типів категорійної п'ятерності*, що у взаємодоповненні категорій виявляють глибинний змістово-значеннєвий архетипний формат української ментальності як такої впорядкованості соціального життя народного загалу, котра співмірна й гармонійна у вітакультурному просторі повсякдення та історичному часі зовнішньо і внутрішньо; причому саме головна діагональ виявляє “*основний закон генези менталітету як вершинний шлях менталеформування...*” [77, с. 26].

Надскладна структурна організація категорійної матриці як оригінального засобу пізнання-конструювання нових світів-дійсностей і як надпотужного інструменту професійного

методологування закономірно спричиняє *низку функцій*, котрі матриці цього інноваційного виду виконують у здійсненні наукового і методологічного мислення, у сенсосомиологічному збагаченні ідеального світу життя свідомості, врешті-решт у розширенні культурних засобів людської мислєдїяльності. До слова нагадаємо, що й методологія, у визначенні Г.П. Щедровицького, – це “новий, більш розвинений тип мислення, що знімає науку і філософію у їх функції інтеграції мислення і діяльності” [89, с. 409, 548–550]. Тому в широкому сенсі *функція* означає виконання чимось чи кимось свого призначення, здійснення певної роботи-діяльності, себто така актуалізація чи задіяння здатності певної системи (механізму, людини, групи тощо) зреалізувати (бажано найкращим чином) те, що від неї очікують, або того, що на неї покладають як обов’язок.

Нами неодноразово розглядалося питання функціонального навантаження категорійної матриці як продукту методологічної творчості. Однак у вирішенні цього справді складного питання сьогодні існують можливості внести більшу ясність й аргументовану визначеність. Шлях методологічної роботи для нас тут пролягав від описаних вище *переваг* названої матриці, з одного боку, і до *підходів*, що реалізують відповідні переваги та функції, й до *принципів*, які конкретизують логіко-змістове наповнення активно задіяних підходів, – з іншого. Продуктивна розгортка цього шляху унааявлена у змісті окремо створеної *таблиці*. Перш ніж охарактеризувати кожну із п’яти вперше презентованих функцій матриці, підкреслимо методологічну роль підходів. Вони, звісно, за умов компетентного застосування, слугують логічно обґрунтованою формою методологічної рефлексії, є “знанневою сув’яззю абсолютно нового типу”, адже охоплюють організований комплекс способів онтологічного бачення як картин ідеальної дійсності, так і фрагментів об’єктивної реальності, засобів і методів мисленнєвої роботи з ними, а також забезпечують поєднання “схем об’єктів мислення зі схемами мислення, діяльності і мислєдїяльності як таких” [84, с. 43].

Перша функція – *структурно-епістемна* – полягає у створенні схематизованої *мегаструктури* як повноформатної *ідеальної моделі* певного фрагмента дійсності-реальності, котра з допомогою збалансованого набору категорій як знанневих (епістемних) одиниць характеризує ті чи інші множини дослідницьких об’єктів, які виявляються у

світі або конструюються самим ученим. Примітно, що ця вишукана ідеальна модель веселкового мережива категорій із їхніми врізнобіч пов’язаними *поняттєво-термінологічними полями* обрамлена двома попарно межовими тематизмами як рамковими умовами концептного реконструювання мисленнєвого полотна допитливої свідомості. Отож, структуруючи категорійні пласти і перехресно компонентуючи категорійні таксони, обстоюваний вид матриці, незважаючи на універсальну всеохопність буттєвого матеріалу та спричинену цим розмитість змістового полотна отримуваних у такий спосіб знань, усе ж дає змогу більш-менш повно зафіксувати емоційно рухливу стихійність *концептів мислення* як осереддя індивідуально чи суспільно уприсутненої логікою трансцендентно насиченого життя свідомості у зовнішньому, феноменально оприявленому, світі. Загалом функціональне навантаження будь-якої категорійної матриці у структурно-епістемному форматі її використання отримує *двовекторний розвиток*: з одного боку, це розширення кругозору і збагачення світогляду мислителя-дослідника, що є цілком закономірним явищем, адже кожна наукова категорія має тенденцію стати *категорією культури*, тобто світоглядною універсалією, яка акумулює у своєму концептному ядрі в контексті властивого їй поняттєво-термінологічного поля певний фрагмент історично накопиченого вітасоціального досвіду й за умов свідомого оперування нею дозволяє представникам самобутньої ментальної традиції та окремішнього окультуреного повсякдення оцінювати, осмислювати, переживати і рефлексувати світ і власне життя в ньому, з другого – істотне наповнення наявного на сьогодні в мислєдїяльності науковців арсеналу засобів пізнання і конструювання категорійною матрицею як методологічним засобом особливої (через реалізацію шеругу підходів та багатогрупової низки принципів, що їх конкретизують) логічної досконалості та епістемної евристичності, пов’язаних із можливістю адекватної постановки і дослідження-здолання надскладних проблем, кризових, невизначених, стресогенних тощо ситуацій. У першому випадку інтегральним духовним продуктом є *оновлений і розширений* концептною мозаїкою свідомої здатності людини *світогляд* як спроможність переживати, розуміти, розмірковувати, рефлексувати світ і власне життя в ньому, у другому – *фундаментальні методологічні знання* як раціогуманістична мегасистема

Таблиця

Переваги та функції категорійної матриці,
підходи та принципи, що їх реалізують і конкретизують
(автор Фурман А.В., створено 10.02.2020 р., друкується вперше)

Переваги КМ	Функції КМ	Підходи, що реалізують переваги і функції КМ	Принципи, які конкретизують підхід
1. Фундаментальність раціогуманітарного змісту	Структурно-системна: оприявнює приховані глибинні структури-схематизми, що формують надіндивідуальний порядок сприймання, думання, діяння й осідають у багатоманітних способах різноусвідомленого людського практикування і передують науковим дискурсам	Вітакультурний підхід [10; 24; 70; 71; 77]	<ul style="list-style-type: none"> • Взаємодоповнення буттєвих координат існування людини: «свідомість – буття», «життя – культура», «філософія – соціальний досвід», «наука – мистецтво», «теорія – практика»; • єдності світу методології-як-учення і сфери методологування-як-практики та ін.
2. Логічність форми, самого способу отримання категорійного ансамблю	Логіко-пізнавальна: реалізує чіткі принципи і методологічні норми як мисленнєвого конструювання матриці, так і квінтетних наборів таксономічних категорій і всієї загальної рефлексивної картини отриманого категорійного синтезу	Типологічний підхід [31; 52; 54; 66; 70; 71]	<ul style="list-style-type: none"> • Класифікування; • типологування; • систематики; • взаємоузгодження категорій
3. Оптимальність структури і внутрішньої збалансованості таксономічних категорій	Організаційно-синтезувальна: наводить категорійний лад завдяки полісистемній організованості окремої дисципліни чи науки у формі їх ієрархічного набору саме як категорій таксономічних у рамках біполярних базових тематизмів	Таксономічний підхід [43; 49; 58; 77]	<ul style="list-style-type: none"> • Кватерності (четвірності); • квінтетності (п'ятірності); • буттєвості таксона; • ієрархічності
4. Ідеальність сконструйованої й оформленої як теоретична модель цілісної картини категорій у їх гармонійному синтезі	Мислекомунікаційна: є ефективним засобом здійснення раціонального пізнання, знаннєвого конструювання, категорійного аналізу та концептуального синтезу як найважливіших каналів-методів наукової і методологічної творчості	Системо-миследіяльнісний підхід [12; 82-89]	<ul style="list-style-type: none"> • Єдності мислення і діяльності; • трипопсової організації миследіяльності (практична, думка-комінікація, чисте мислення); • поєднання знань про мислення і діяльність та об'єктивних знань; • рефлексивності методологічного мислення та ін.
5. Практичність у найширшому сенсі свободи метатеоретизування, методологування, мислевчинення і саморефлексії з категоріями матриці та їх таксонами	Інструментально-методологічна: може бути використана як універсальний інструмент мислевчинення і методологування, що дозволяє здійснювати методологічну роботу будь-якої складності і на будь-якому рівні абстрагування від емпірично об'єктивованої реальності	Циклічно-вчинковий підхід [41; 51; 63; 69; 80]	<ul style="list-style-type: none"> • Єдності свідомості і діяльності; • єдності мислення і вчинення; • вчинковості; • метасистемності; • циклічності; • синергійності

форм, методів, засобів та інструментів мислення, діяльності, мислевчинення, методологування.

Друга функція – логіко-пізнавальна – сутнісно наповнена раціогуманітарним знанням особливого, *категорійно типологізованого*, статусу, котре отримане у результаті виконання принципів і нормативних умов логіко-методологічної процедури *типологізації*: а) особистого миследіяльнісного входження науковця всередину досліджуваної сфери (предметної, світоглядної, методологічної) як творця нової чи вдосконаленої цілісності оптимального мінімуму сутнісних ознак або параметрів, які утворюють систематику базових мисленневих конструктів – *типів*, що сукупно охоплюють глибинний зміст взаємоузгоджених засадничих властивостей певного класу однорідних об'єктів; б) *цілеспрямованої мисленневої роботи із виявленими сутнісними ознаками-параметрами* об'єктного полотна особистісного відеальнення, яке уможливорює аргументоване підґрунтя для розгортання подальшої типологізаційної миследіяльності, котра у підсумку приводить не до копіювання певного відламу дійсності, а до досягнення повноти розуміння “такої впорядкованості людського буття, що була б співмірною і гармонізованою як у зовнішньому плані, так і внутрішньому, як у просторі, так і в часі” [31, с. 468]; в) побудови *ідеальної моделі* як універсального знаряддя зреалізування всіх типологічних дій, себто насичення і видозміни проблемного контексту обраного для раціонального опрацювання дослідницького поля під різними ракурсами й аспектами розгляду, в різних теоретичних проєкціях і у всеможливих оптиках рефлексування, щораз зіставляючи ці миследіяння з емпіричним матеріалом і самою реальністю; г) постання у *перипетіях напруженого мислевчинення* (сумнівах і переконаннях, запереченнях і схваленнях, діях помилкових та істинних, ситуативних прорахунках та екзистенційних інсайтах тощо) *повноцінної типології* як рефлексивного підсумку здійснення типологізаційної процедури-діяльності, що не тільки внутрішньо диференціює досліджувану сферу, висвітлюючи її загальне епістемологічне тло і виокремлюючи типи як вузлові ідеальні утворення змісту, а й упорядковує та згармонізовує людське буття-повсякдення у його пізнавальних, соціальних, екзистенційно-персоніфікованих і світоглядних вимірах. *Композиційний синтез* у такий спосіб отриманого *фундаментального*, раціо-

гуманістичного або методологічного, *знання* вказує на винятково конструктивне (особливо у царинах науки, культури, філософії) значення *типологічного підходу* як досконалого і водночас складного інструменту професійного методологування у взаємодоповненні його категорій, принципів, параметрів, засобів, процедур.

Третя функція – організаційно-синтезувальна – становить *внутрішнє збалансування і багатотаксономічну побудову* та різноструктурне співвіднесення задіяних до центрального епістемного полотна матриці **категорій**. При цьому *тип* як ідеальна конструкція п'ятерного набору певним чином взаємопов'язаних категорій, маючи архетипне підґрунтя і розмиті форми концептної структурованості, тим не менше є взірцем чи каноном відкритого епістемного синтезу цих згустків-конфігурацій цілісного *філософсько-методологічного знання*. Тому в нашому проблемному контексті дослідження тип – це також особлива таксономічна категорія, що опосередковує відношення між двома іншими – “рід” і “вид”: з допомогою першої охоплює генетичну єдність знань, виявляючи всередині роду його унікальну структуру, а з допомогою другої рубрикує та окремішньо описує скільки завгодно велику, різнопорядкову множинність елементів цього знання, скорочуючи до мінімуму видове багатоманіття і перетворюючи невизначену множинність у цілком визначену, доступну для розуміння (див. [31; 54, с. 190–206; 76]). У будь-якому разі буттєвість кожного із 12-ти виокремлених категорійних таксонів в обстоюваній нами дослідницькій програмі діалектично поєднує *ідеальність* життєпотоків мислення і свідомості й одночасно *практичність* свobodолюбного миследіяння та засобового його вправляння як ефективного інструменту методологування, що уреальнюється в колективній та індивідуальній миследіяльності, проблемно-комунікативному мислевчиненні. Вочевидь за збалансованою системою таксономічних категорій перебуває певна група ідеальних чи відеальнених об'єктів – *таксонів*, де останні узалеженні між собою спільністю властивостей та ознак, виокремлених за різними принципами, критеріями, нормативами, що знаходить відображення на рівні *чистого мислення* в такому універсальному засобі методологічної роботи, як *мислесхема*.

Четверта функція – мислерегуляційна – центрується на одному з найважливіших

методологічних завдань як раціонального пізнання, так і наукового проектування та свідомісного конструювання дійсностей-світів, а саме на *розробці* все більш дієвих та ефективних засобів дослідження природи, соціуму, Всесвіту і *перетворення* навколишнього середовища, суспільства, самої людини. У цьому функціональному розрізі загальна модель-схема категорійної матриці слідує щонайперше двом *фундаментальним вимогам* сучасної методології. По-перше, вона базується на чіткому *розрізненні* категорій і понять, яке Г.О. Балл називав “принципом, який відповідає закономірностям науки (насамперед психологічної...)”, і на цьому підґрунті аргументував *дворівневу модель категорійно-поняттєвого апарату* людинознавства, що “припускає наявність у його складі якісно різних одиниць знання (ідеальних моделей): а) *категорій*, кожна з яких... являє собою у рамках певної наукової галузі той чи інший аспект буття, і б) *наукових понять*, у яких категорії знаходять свою конкретизацію”; при цьому Георгій Олексійович слушно вказав на істотні відмінності у функціях зазначених одиниць знання: “У той час як поняття покликані слугувати компонентами наукових (тобто чітких) теорій, *головні функції категорій* – бути основою для побудови систем понять, що уконкретнюють ці категорії, засобами осмислення досягнутих даною галуззю науки результатів і проблем, що стоять перед нею, а також засобами скоординованого планування подальших досліджень та розробок” [4, с. 97, 94, 97]. По-друге, у мислєдїяльному просторі функціонування зазначена матриця виходить із тематизмів, принципів, нормативів і засобових ресурсів *системомислєдїяльнїсного пїдходу* (Г.П. Щєдровицький і його школа). А це означає, скажімо, що кожний науковий предмет може бути охарактеризований як об’єкт, властивості якого з часом, зі свого боку, здатні набути дослідницької вагомості предметів пізнання чи конструювання. Доведено, що науковий предмет реально існує і змінюється тільки в широкому оточенні (контексті) інших предметів та культурних форм людського розвитку (міфології, філософії, мистецтві, релігії, мові тощо). Саме із цього оточення він отримує як емпіричний матеріал, онтологічні уявлення і схеми, так і засоби для розкриття чи інтерпретації змістовлень, що утворюють його основні блоки: проблеми і завдання, онтологічні картини і моделі, методи і засоби, факти спостережень

та експериментувань, системи загальних знань. При цьому такі важливі складники оточення, як філософія і методологія (але не математика!), “керують функціонуванням і розвитком наукових предметів; зокрема, визначальними для них є зміна і розвиток категорій мислення, здійснювані в рамках і ресурсами” цих сегментів духовної культури. Водночас “системи, що уможливають наповнення всіх названих блоків наукового предмета, вибудовані до певного набору категорій”. Звідси слушно аргументується, що “категорії задають побудову систем наповнення, а також керують усіма мисленнєвими потоками всередині них і переходами від одних систем до інших у рамках загальної структури предмета. Тому будь-яка принципова зміна у способах фіксації та опису якого-небудь об’єкта засобами науки означає разом із тим зміну апарату категорій, що характеризують рівень і способи нашого мислення, і навпаки, оновлення основних категорій, що визначають рівень і способи нашого мислення, має спричинити й насправді приводить до перебудови наповнення всіх блоків наукового предмета” [89, с. 277–278].

П’ята функція – інструментально-методологічна – має своєю суттю можливий перехід категорійної матриці в мислєдїяльності дослідника із методологічного засобу пізнання в *унїверсальний інструмент мислєвчинення і методологування*, хоча для цього, як відомо, потрібні певні внутрішньоособистісні умови. А.Н. Гірняк у рамках дослідницької програми чинної наукової школи ще у 2007 році здійснив спробу побудови категорійної матриці засобового забезпечення процесу діяльності, розглядаючи категорію засобу як інтегральну ланку в тріаді “мета – засіб – результат” і розмежовуючи багато в чому інтерферентні за значеннєво-смысловим наповнення поняття “знаряддя”, “пристосування”, “інструмент”, “механізм” [10, с. 248–251; 14]. У нашому предметному контексті методологічного дослідження це означає, що окрема наукова, світоглядна чи суто людинознавча категорія може використовуватися і ситуаційно вживається у сфері мислєдїяльності дослідника щонайменше у чотирьох і н в а р і а н т а х: а) *засобу* пізнання-конструювання предметно окресленої та ідеально змодельованої дійсності, без якого, власне, неможлива вказана повноцінно усвідомлена мислєдїяльність; б) *інструменту* мислєвчинення і методологування, коли ця категорія засобово

практикується людським розумом, свідомою здатністю особи чи групи як чітко рефлексована сукупність концептів мислення у почуттєво-інтелектуальному форматі поняттєво-категорійного поля функціонування конкретної категорії; в) *одночасно і засобу науково-дослідницької діяльності вченого, й інструменту* його оптимального (висококомпетентного, майстерного, найкращого з наявних можливостей і часових меж реалізації) за критеріями повноцінності задіяння професійно-особистісних ресурсів та адекватності системної складності прийнятих до втілення цілей і завдань; г) *механізму (машини) багаторазово повторюваного рефлексування* мережива категорій та їх поняттєво-термінологічних полів, тобто категорійних таксонів (і саме це характерно для обстоюваної нами ідеальної моделі матриці), що уможливило утворення особливого свідомісного простору переходів між різними рефлексивними рівнями перебігу методологічного мислення, яке у його ідеальній дійсності є тією універсальною формою, що охоплює і водночас знімає всі інші форми і типи мислення, засновуючись у самостійну *сферу мислєдіяльності*. Відтак таке хвилеподібне розгортання рефлексії задає сутнісні параметри постання як зрілого методологічного мислення, так і ефективного професійного методологування, де ця рефлексія використовується не лише як засіб організації мислення, діяльності, мислєвчинення, а й як надпотужний механізм їх розвитку. Отож, підсумовуючи, висновуємо, що категорійна матриця в заданому функціональному навантаженні чотиривекторна: це і засіб теоретизування й метатеоретизування, й інструмент продуктивної методологічної роботи, і знаряддя-інструмент рефлексивної мислєдіяльності, і механізм-машина полірефлексивного методологічного мислення, мислєвчинення і компетентного методологування.

ЗМІСТ, АРХІТЕКТОНІКА ТА ОСОБЛИВОСТІ КАТЕГОРІЙНОЇ МАТРИЦІ ТЕОРЕТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Все вище викладене знайшло втілення у новоствореній матриці теоретичної психології як світу метатеоретичної саморефлексивної мислєдіяльності (*рис.*). Тому є потреба, зважаючи на мету даного дослідження, конкретизувати та аргументувати зміст, структуру, функціональний потенціал та інші особливості

вигляду і засобово-інструментального використання цієї матриці.

Зовнішній контур пропонованої нами матриці окреслює межі або рамки, в раціоналістичному форматі яких обґрунтування теоретичної психології як нової інтегральної дисципліни метатеоретичного призначення, саморефлексивного узмістовлення, людинознавчого спрямування і методологічної культурної вагомості є виправданим, доцільним, перспективним. Так, вертикаль указаного контуру утворюють два надважливих полярних тематизми-засновки, де один з них виконує роль поліпредметного епістемного фундаменту, широкого контекстного підґрунтя розбудови теоретичної психології, а другий становить результуючий рефлексивно-синтетичний підсумок у її постанні як окремого світу взаємопрониклих визначальних теоретичних і повноцінних методологічних знань у царині психології і психософії. Іншими словами, історія, теорія, дослідницькі стратегії та інтелектуальні практики психології є тим безмежно широким, починаючи від прадавніх віків і до наших днів розвитку людства, науково опрацьованим *психодуховним матеріалом*, на котрому тільки й може виникнути і набути довершеності самобутній знаннєвий світ теоретичної психології засобами та інструментами метатеоретичної саморефлексивної мислєдіяльності. Проте між цими межовими полюсами засадничих тематизмів пролягає розлоге поле ґрунтовних систем-характеристик теоретичної психології різномасштабного епістемологічного гатунку та зідеалізованої буттєвої мозаїки. Мовиться про центральну площину матриці – про чотири ряди таксономічних категорій її внутрішньої частини, що організовані у вигляді *кватерних мислєсхем* (“загальне – особливе – одиничне – конкретне”), де п’ятий елемент (“універсальне”) у рефлексивному синтезі становить їх поіменування:

історія всесвітньої психології • психологічне пізнання • саморефлексія психологічної науки + принцип учинковості у психології = царина істєрико-психологічних досліджень;

загальна психологія • фундаментальні (ключові) проблеми психології • метатеоретизування у психології + циклічно-вчинковий підхід = теоретичний світ (метасистема) психології;

психологічні теорії психічних явищ • методологічні принципи та підходи • конфігурування-зняття психологічних знань + методологічна оптика теоретизування = сфера

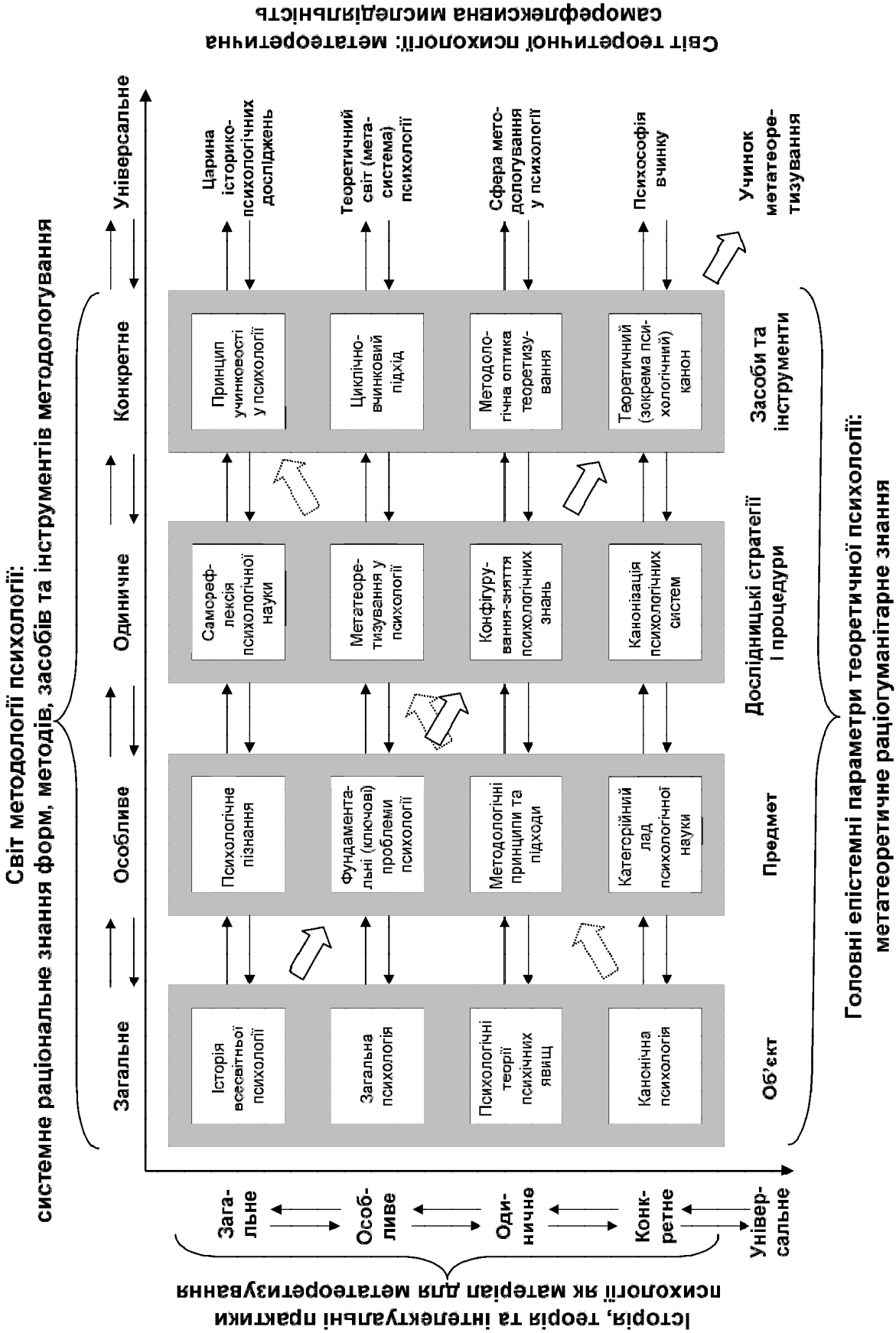

Рис. Категорійна матриця теоретичної психології як світу метатеоретичної саморефлексивної дослідливості (автор А.В. Фурман, створено 15.12.2019 р., друкується вперше)

методологування у психології;

канонічна психологія • категорійний лад психологічної науки • канонізація психологічних систем + теоретичний (зокрема психологічний) канон = психософія вчинку.

А це означає, що за кожним із чотирьох категорійним таксоном перебуває або напрям розвитку теоретичної психології, або методологічний принцип чи підхід у психології, або певна система психологічного пізнання чи теоретичного практикування. Вочевидь це категорійно рубриковане й таксономічно зорганізоване поле, виявляючи різні виміри та аспекти людської буттєвості, “засіяне різним концептним насінням”, “зрошене” неоднаковими саморефлексивними потоками свідомої здатності науковців-мислителів пізнавати і творити психодуховне, нарешті це “розсіяне насіння” більш-менш персоніфіковано приборканих концептних згустків мислення “проростає” за відмінних умов поняттєво-термінологічного у змістовлення як кожної окремої психологічної категорії, так і їх таксономічних комбінацій.

До прикладу, відродно констатувати, що структуроване категорійне наповнення першої мислєсхеми як продукту саморефлексії на рівні загального переважно ґрунтується на сучасних (а це в культуротворчому вимірі, як відомо, становить часовий відтин у 50 останніх років) досягненнях української філософсько-психологічної школи, беззаперечним лідером якої є видатний науковець-мислитель **Володимир Роменець** (1926–1997). Створена ним капітальна “Історія всесвітньої психології” [36–40] реалізує фундаменталії, закономірності та похідні нормативи *вчинкового принципу* у психології від стародавніх часів до кінця ХХ століття як дієвого засобу-інструменту гранично напруженого упродовж кількох десятиліть саморефлексивного теоретизування автора. Аргументовано доведено, що у процесі історичного *самопізнання* послідовно відкриваються компоненти-складники людського вчинку – ситуативний, мотиваційний, дійовий і післядійовий, визначаючи зміст та особливості поступу різних етапів еволюції психологічного знання – міфологічного, філософського, наукового – залежно від культурного світу і рівня суспільного розвитку епохи, століття, історичної доби. При цьому ґрунтовний аналіз і наступний рефлексивний синтез продуктів світової культури (міфології, релігії, філософії, психології, літератури, мистецтва) під оптикою логіко-канонічної

архітектоніки вчинку дав змогу обґрунтувати, що акцент на ситуації вчинку триває аж до середніх віків включно, на мотивації охоплює Відродження, Бароко, Просвітництво, на дії – психологію ХІХ – початку ХХ ст., на післядії – ХХ ст. У підсумку ситуативне визначення вчинку характеризує етап міфологічної і філософської психології, мотиваційне – філософської, дійове і післядійове – наукової (див. [1; 25–27; 32; 33]).

Проте для нашого чинного дослідження важливим є інший, поки що мало упрозорений, аспект творчого шляху славетного українського достойника: за вчинковим принципом історія психології у творчості академіка В. Роменця постає як цілісна й усеохватна *мета-теорія* людини і водночас як один із найперспективніших напрямів розвитку сучасного людинознавства, де він працює не лише як теоретик, поєднуючи вишукано компетентну логічність своїх розмірковувань із ґрунтовними авторськими історичними і психологічними дискурсами, а й учинково діє як *методолог психософійного духу*, покроково створюючи й застосовуючи до розв’язання найскладніших проблем людської історії власноруч змайстрований спосіб рефлексивної мислєдіяльності – *метод учинкової діалектики*, в осередді якого перебуває новоосвоєний тип надпредметного мислення – *методологічний* (див. [1, с. 193–194; 32, с. 108–118; 50; 91]). І цей авторський тип мислення є *філософським* по суті, *науковим* за способом оприявлення світу і розкриття його ландшафтів буттєвості через різні типи раціональності і семантичні засоби теоретизування, *вчинковим* за канонічними параметрами структурно-функціональної досконалості, що базується на авторськи оновленому тезаурусі (насамперед мовиться про вперше введені в науковий обіг терміни “психологічний канон”, “канонізація психологічної системи”, “канонічна психологія”, “психософія вчинку”), і *практичним* за засадничим ціннісним настановленням давати дослідникові внутрішню свободу мислєдіяння, зокрема й свідомісно практикувати категорії як провідні концепти мислення.

Зазначене промовисто підтверджують факти, які стосуються *поняттєво-категорійного ладу* дослідницьких проєктів Володимира Роменця: а) визначально він має справу із *філософськими категоріями*, що результативно постають як інтелектуальний продукт постійно здійснюваної ним рефлексії над універсаліями культури і категоріями науки;

б) керується у своєму самопізнанні як суб'єкт творчої життєдіяльності *об'єкт-предметною визначеністю* дослідницької дійсності із явно вираженою особистісною інтенцією на вивчення все нових об'єктів історико-психологічного пізнання, котрі, маючи певним чином задокументоване онтофеноменальне (подієве) підґрунтя, ідеалізуються і пов'язуються з іншими абстракціями та мисленневими ідеалізаціями; в) реалізує *вчинково-канонічну схему* організації власної мислєдіяльності, де “золотим осереддям” фундаментальних епістемологічних здобутків стає поняттєво-категорійний лад сучасної психології; г) є тим науковцем-мислителем, для котрого “практичним є все те, що можливе через свободу” (І. Кант) – думання, осмислення, інтенціювання, вчинення, рефлексування і для якого постійна, натхненна й украй напружена, інтелектуальна робота із цілеспрямованого *реконструювання концептів* власного мислення стає основою створення авторської категорійної системи психології і водночас особистісним чинником-модусом збагачення і розширення сфери духовної буттєвості його самісної дослідницької свідомості.

Отже, царина історико-психологічних досліджень, предметне поле якої охоплює еволюцію, розвиток і різноманітні форми виразу психологічних знань і розглядається В. Роменцем у єдності із принципами їх становлення у системі історії всесвітньої психології і за логікою психологічного пізнання як злагоджений взаємоперехід об'єктивного і суб'єктивного у процесі “становлення, визначення і формування психічного у зв'язку з **учинковим осередком**” [41, с. 7], належить до *базисного поясу саморефлексії психологічної науки* й відтак вимагає виходу дослідників на *метатеоретичний рівень* здійснення пізнавальної творчості, коли тільки й можливе раціогуманістичне узмістовлення *світу теоретичної психології*. Те, що академік Роменець у власному самопізнанні історико-психологічного процесу пройшов шлях від некласичного ідеалу раціональності до *постнекласичного*, засвідчує зміна *методологічної оптики* на віхових етапах його творчого шляху. Так, якщо в період підготовки дослідницької програми і навіть започаткування *учинкового принципу* в психології (70-80 роки ХХ ст.) він головним чином працює у рамках *некласичного типу раціональності*, обіймаючи власною рефлексією психічну реальність (психіку) як багатуопредметнений об'єкт пізнання і себе як

натхненну особистість і як суб'єкта творчості в контексті світової історії, то в наступні півтора десятиліття кількісно нарощує *поля рефлексії*, так що виникає їх множинність (див. [16; 63]). На це вказують такі примітні ознаки постнекласичного стилю теоретизування цього відомого філософа науки та історика психології, як глибокодумна саморефлексивність, використання різних пізнавальних стратегій, істотне вдосконалення методологічного інструментарію власних пошуків, що уможливило комбінування, інтегрування і конструювання різноманітних учинково-канонічних схем і моделей у ситуації неосяжного масиву історичних даних і плетива форм вияву психологічного знання. Врешті-решт Володимир Роменець, спираючись на історію людської культури і сучасні для його повсякдення досягнення психологічної думки та керуючись культурологічним підходом і вчинковим принципом, домагається рефлексивної інтеграції раціогуманістичного знання як на конкретно-і загальнонауковому рівнях, так і на міждисциплінарному. Він свідомісно упрозорено й багатокроково відфільтровує множинність аналізованих теорій, концепцій, підходів і методів, аргументовано доводить, що вони розкривають різні аспекти психічної реальності та видозмінюють свою формопобудову і культурну вагомість залежно від історичного моменту цивілізаційного і суспільного життя. Зважаючи на ці світоглядні настановлення він вакуальніше власне н а д з а в д а н н я: “...не тільки створити **нову теорію історико-психологічного процесу**, а й дати послідовний виклад наукових пошукувань, реалізованих у відповідних теоріях, системах, напрямках, школах у зв'язку із історією людської культури” [41, с. 7]. Для вирішення цього надзавдання, власне, і використаний поліфункціональний ресурс *категорії вчинку*. “Вчинок, – висновує цитований автор, – являє подвійну природу: одночасно рефлектується як загальнокультурний феномен і як специфічний осередок системи та історії психології” [Там само, с. 25].

Вочевидь Володимир Роменець, обстоюючи єдність предмета і принципів історико-психологічного дослідження та аналізуючи вчинок як логічне осереддя інтегральної наукової дисципліни, уперше створює *культурологічну періодизацію* історії всесвітньої психології, що осідає як продукт його *чистого мислення* у чотирьох розлогіх таблицях (див. [26, т. 1, с. 33, 39, 47, 53; 33, с. 42, 44, 46, 48]). Останні

вповні виконують свою функцію – змістовно розпросторюють до цього локалізовані чи суто фокусовані уявлення вчених та уконкретнюють категорійно-змістове наповнення *принципу вчинковості* у його мислезасобовому застосуванні стосовно історичних епох культурного розвитку людства, етапів становлення історії психології, рівнів, аспектів, формовиявів та особливостей організації психологічного знання, одночасно вказуючи на персоналії і на способи самопізнання мислителів-психологів на тлі акцентно змінного переважання покомпонентного визначення вчинку (ситуативне, мотиваційне, дійове, післядійове) як універсальної методологічної схеми власного метатеоретизування із самісних духовних вершин оглядового поля рефлексії.

Другий і третій горизонтальні пояси таксономічних категорій (ряди таблиці на рівнях “особливе” та “одиничне”) логічно продовжують і категорійно деталізують визначеність тих більш загальних епістемних (головно поняттєво-термінологічних) зорганізованостей, що фундовані у першому поясі, хоча й не виходять за рамки їх спорідненого функціонального навантаження. Зокрема, загальна психологія і психологічні теорії психічних явищ, які в культурно-історичному розрізі збагачують зміст історії всесвітньої психології, все ж самодостатньо та у єдності з останньою становлять широкий об’єктивований науковий матеріал для побудови теоретичної психології, проте не можуть увійти безпосередньо у її метатеоретично сконструйований ландшафт, не пройшовши саморефлексивного відфільтрування своєрідним упредметненням. І навпаки, етапи історичного поступу психології (міфологічний, філософський, науковий) утворюють засадничий фундамент загальної психології у її утвердженні як предметно самодостатньої науки. Та й кожна більш-менш цілісна теорія психічних явищ, виявляючи пізнавальні, регуляційні чи інструментальні функції та ресурси психіки, органічно узасаднена на відповідних історичних екскурсах і на висвітленні контекстного фону онтогенезу психіки як осередку життя.

У ситуації обстоюваної нами методологічної версії теоретичної психології *саморефлексивні фільтри* відбору і реконструкції вищеназваного об’єктивованого наукового матеріалу, як доведено нами попереднім дослідженням [64], становлять чотири сегменти або виміри предметного поля вказаного інтеграційного напрямку розвитку сучасної психології у їх *учинко-*

во-канонічній наступності: психологічне пізнання, фундаментальні (ключові) проблеми психології, методологічні принципи та підходи і категорійний лад психологічної науки. Фактично мовиться не стільки про сутнісну відмінність теоретичного і метатеоретичного знання, скільки про істотні розбіжності у їх еволюційному корінні та функційному навантаженні: якщо перше у вербально раціоналізований спосіб оприявнює так чи інакше упредметнений і феноменально підтверджуваний об’єкт психічної реальності, тобто є прямим продуктом емпірично підкріпленого (фактичного, подієвого) психологічного пізнання і становить наукове знання про певний аспект чи форму вияву психічного (процесу, стану, властивості, тенденції), то друге мисленнєво генерує й свідомісно і, головне, саморефлексивно практикує нове знання шляхом вивчення і реконструювання вже наявних знаннєвих (ідеально змодельованих) форм та епістемних зорганізованостей (проблем, гіпотез, концепцій, теорій, закономірностей, категорій і т. ін.), є знанням вторинного, третинного і навіть *n*-го рефлексивного гатунку, себто утворюється як ущільнено синтетичне знання про знання й фактично функціонує як цілісне *психологічне метазнання*. А це означає, що в разі його адекватного мислевчинкового задіяння *стає знанням методологічним*, тим, що відкриває та освоює найефективніші методи, засоби та інструменти метатеоретизування і професійного методологування, зважаючи на виняткову рекурсивну складність і саморозвиткову плінність по-різному об’єктивованого й поліупредметненого життєпотокую психічної реальності.

Саме це підтверджують наступні категорії другого і третього горизонтальних поясів: *метатеоретизування у психології* на різних рівнях – аналізу і синтезу, рефлексії і розуміння, розмірковування і конструювання, миследіяльності і чистого мислення – це, по-перше, генеральний напрям розвитку і вдосконалення психологічного пізнання, по-друге, найпримітніша тенденція утвердження сьогоденної інтелектуальної культури й ефективного здійснення дослідницької роботи у сфері психології зокрема, по-третє, надважливий канал чи спосіб добування новітнього психологічного знання, по-четверте, поки що *неявна методологема*, розробка і постання якої в наступні десятиліття найімовірніше докорінно змінить світоглядну мапу психології як науки і як сфери миследіяльності; *конфігурування-*

знання – базові взаємозалежні логіко-методологічні процедури, де перша полягає у вторинній інтеграції різнопредметних психологічних знань, що уможливорює багаторефлексивний синтез різноманітних теоретичних уявлень про один і той же об'єкт у форматі дослідження психічної реальності, друга передбачає одночасне знищення і збереження всього психозмістового матеріалу, що напрацьований у рамках так чи інакше предметно центрованих теорій, і в наступній його реорганізації у вигляді конкретного набору самовідрефлексованих *теоретизмів* (ідей, проблем, гіпотез, понять тощо) за сутнісним критерієм відбору і на метарівні психологічного пізнання; водночас їх обопільно підсилювальний, власне синергійний, ефект дає змогу ущільнити та мінімізувати вторинно отримуваний теоретичний зміст, який здобуває всі шанси досягнути епістемного оптимуму (див. [64, с. 8–11, 29]).

Четверті складники другого і третього горизонтальних поясів внутрішньої частини категорійної матриці теоретичної психології, за логікою утвердження принципу кватерності, знаменують особливе положення як *циклічно-вчинкового підходу*, його принципів, закономірностей та похідних нормативних вимог (А.В. Фурман [51; 66; 69]) для постання *теоретичного світу психології*, зокрема й у версії, запропонованій свого часу В.П. Зінченком [18], так і *методологічної оптики теоретизування*, передусім тієї, що реалізує постнекласичний ідеал-інваріант раціональності із перспективою виходу на задіяння поліметодологічних дослідницьких ресурсів і на досягнення канонів трансдисциплінарності у здійсненні психологічних програм і проєктів (М.С. Гусельцева [15–17], А.В. Фурман [10, с. 827–837; 63]) для компетентного утвердження сфери методологування й саморефлексивного дотримання науковцями атрибутивних ознак методологічної роботи в освоєнні і широкосяжного світу теоретичної психології, і соціально безкрайого всесвіту різноманітних форм, методів, технік, засобів і способів психологічного практикування. Вочевидь зазначені узагальнення потребують окремих дослідницьких аргументів, тому наразі обмежимося головним: в обох випадках – і *циклічно-вчинково підходу*, і *методологічної оптики теоретизування* – маємо складники якісно іншого предметного ґатунку, а саме не особливі чи одиничні проблемогенні поняттєво-термінологічні поля найважливіших категорій

психології, котрі як ідеальні моделі певного аспекту чи модусу психічної реальності виявляють через відповідну феноменологію і різноусвідомлюване внутрішнє опосередкування психічних функцій зміст та особливості її розмаїтої буттєвості, а найдієвіші системні засоби пізнання, конструювання і самотворення когнітивних, регуляційних, інструментальних і суто духовних форм-функціоналів психіки. І тут справді, як постійно підкреслює П.А. М'ясоїд, “психолог – це теоретик і практик в одній особі”, він пізнає те, носієм чого є сам; тому, скажімо, теорія пізнання закономірно “утримує у собі спосіб мислення її автора й саме останній висвітлює місце теорії в історії епістемології” [28а, с. 45]. Від себе додамо, що компетентний психолог-науковець є ще й теоретик і методолог в одній непересічній особі, адже не лише пізнає-конструює живу предметну мозаїку своїх свідомих пошуків у сфері психічного, а й здійснює аргументований відбір дослідницьких стратегій і найчастіше сам створює адекватні складності цієї мозаїки методологічні засоби та інструменти власної мислєдїяльності.

Четвертий горизонтальний пояс пропонованої матриці знаменує триумф *канонічної психології* як надважливого вектору чи напрямку розвитку теоретичної психології і водночас як самотнього науково-філософського проєкту перебудови всієї системи психологічного думання на етапі культурно-гуманістичного, світоглядного переходу людства від ХХ до ХХІ століття видатного українського психолога-мислителя Володимира Роменця (див. [29, с. 605–625; 40, с. 848–931]). Річ у тім, що із п'яти складників квінтетного набору таксономічно організованих категорій (“канонічна психологія • категорійний лад психологічної науки • канонізація психологічних систем + теоретичний, зокрема психологічний, канон = психософія вчинку”) чотири безпосередньо стосуються ідей, концептів, постулатів, підходів і методологем канонічної психології і психософії, тобто оригінальних відкриттів цього велета відчайдушного національного духу. Нещодавно нами проведено методологічні розвідки щодо відновлення та більш детальної реконструкції предметного поля канонічної психології [61; 62, а також 64, с. 19–23]. Її об'єктом, на наш погляд, є людина, для якої засадничим й водночас визначальним способом буття є вчинок і вчинення: перший уможливорює достеменне пізнання і перетворення нею світу і самої себе,

дає змогу максимально розвивати свої сутнісні сили-здібності та реалізувати власне високе призначення як свідомої одухотвореної особи, друге характеризує екзистенційну вичерпність її активної присутності у світі й цього останнього у психічному засвіті як повновагомго суб'єкта життєдіяльності й одночасно як натхненної непересічної особистості, котра здатна піднятися до взірцевих, канонічних вершин самопізнання, самотворення і переображення.

Предметне поле канонічної психології у саморефлексивній практиці філософського методологування академіка Роменця, як доведено нами, становить багатосегментне, складно структуроване, поліфункціональне, метатеоретичне утворення, що цілокупно входить у предметну композиційну побудову теоретичної психології. І це закономірно, якщо взяти на озброєння відмінну від усіх існуючих у психологічній науці дослідницько-світоглядну стратегію, себто новаторську методологему, пізнання джерел, сутності й нечисленної феноменології людського способу екзистенційно плідного життя в реальному світі з орієнтирами на суб'єктність і вчинково-подієву продуктивність його змісту. Заперечуючи неканонічні системи психології, загальною вадою яких є намагання звести надскладне психічне і все багатство його феноменальних проявів до нижчого, простого, елементарного, цей вітчизняний достойник обстоює й утілює у власній пізнавальній творчості *альтернативну методологічну позицію* – вивчає психічні явища у їх якомога більш довершених цілісності, у вчинкових канонічних формах, буттєвій повноті, феноменальній викінченості й у неподільному зв'язку і збалансуванні з іншими психологічними канонами. Звідси, власне, постають першочергові з а в д а н н я:

а) метатеоретичного зняття (заперечення й одночасного збереження у трансформованій подобі) всього того наукового матеріалу, що напрацьований дослідниками в історії все-світньої психології, загальній психології і в багатьох предметних теоріях психічних явищ, та подання його в більш ємному, синтетичному, ущільненому вигляді;

б) рефлексивного обґрунтування оргсхеми чи алгоритму і технології здійснення канонізації психологічних систем як важливої логіко-методологічної процедури отримання достеменного взірцевого метазнання у сфері людинознавства;

в) раціонального реконструювання й методологічного аргументування композиційного

складу теоретичного канону на засадах чотири-іпостасної логіко-структурної побудови психологічного канону, що потенційно наявна в авторській концепції В. Роменця;

г) надання концептам, принципам, постулатам і похідним нормативам канонічної психології чіткої дисциплінарної будови, що уможливило б її включення до навчальних планів другого (магістерського) рівня підготовки професійних психологів;

д) істотного збагачення наявної категорійної системи психологічної науки, передусім теоретичної психології, поняттєво-термінологічними ресурсами канонічної психології і психософії вчинку.

Очевидно, що вирішення цих завдань виходить за цільові рамки цього дослідження. Тому зацентруємо увагу на головному: запропонована нами методологічна схема реконструкції предметного поля канонічної психології охоплює чотири засадових сегменти, у яких знаходить відображення вчинково-канонічна структурна логіка поступального розвитку і систематизації психологічних знань. А це означає, що *ситуаційний сегмент упередження*, утверджуючи постнекласичну версію розбудови психології, оприявнює філософсько-психологічний напрям розвитку людинознавства, причому в єдності із *психософією* як методологією пізнання джерел і сутності людського буття; *мотиваційний* – становить проблемно-дискурсний науково-світоглядний “перехід від ХХ до ХХІ століття у психологічному думанні” (В. Роменець), яке досягнуло синтезу “індивідуального і всезагального, неповторного та універсального у буттєвій мозаїці людського повсякдення”; *діяльний* – характеризує вчинкове добування метасистемного (фундаментального) психологічного знання і його наступне саморефлексивне опрацювання як метазнання; *післядіяльний* – являє собою одну із головних течій розвитку теоретичної психології з її інтелектуальними, семантичними і методологічними дослідницькими процедурами, засобами та інструментами метатеоретизування і само-рефлексії.

Горизонталь категорійної матриці теоретичної психології (див. *рис.*) утворюють два вкрай значущі для психологічної науки загально-тематизми-засновки, де верхній належить до компетенції і завдань *методології психології*, яка покликана здобути й накопичити системне раціональне знання про форми, методи та інструменти методологування у

сфері сучасної психології, тоді як нижній фіксує результуючі засадничі епістемні параметри (об'єкт, предмет, дослідницькі стратегії і процедури та ін.) постання теоретичної психології як згармонізованого ансамблю свідомісно профільтованих раціогуманітарним знань, що отримані шляхом почергового задіяння методологічно компетентним науковцем оптимального набору пошукових процедур саморефлексії, метатеоретизування, конфігурування-зняття, канонізації. Фактично мовиться про доцільність виокремлення та про цілеспрямований розвиток психологічної епістемології як самобутнього перспективного напрямку культурно-психологічної еволюції психологічного знання (див. до прикладу фундаментальне дослідження М.С. Гусельцевої [17], а також [15]), що за обсягом наукового матеріалу і змістовою складністю далеко виходить за предметний формат не тільки методології психології, а й теоретичної психології. Однак є підстави передбачати, що саме повновагоме утвердження останньої стане тим визначальним важелем, що стимулюватиме прискорений поступ цієї людинознавчої гілки епістемології.

Між верхнім і нижнім тематизмами як межовими засновками метатеоретизування, що організовані за полярним (причинно-наслідковим) принципом, пролягає симетрично структуроване поле кватерно поєднаних категорій, які утворюють чотири *вертикальні категорійні таксони* і які становлять базовий, логічно аргументований і параметрично вивірений, знаннєвий ресурс теоретичної психології. Насамперед мовиться про об'єкт і предмет цієї новопосталої інтегральної дисципліни, без обґрунтування яких неможливо рухатися далі у виокремленні й узмістовленні її мети і завдань, структури і конкретної тематики, методологем і методів, дослідницьких стратегій і процедур, засобів та інструментів, а також мислєсхем і теоретичних моделей, концепцій і теорій, методологічних планів-карт і мета-парадигмальних систем дослідження, врешті-решт її розробки саме як базового академічного курсу в освітній підготовці професійних психологів та його програмово-методичного і навчально-книжкового забезпечення.

Власне така дослідницька робота й була здійснена нами у 2019 році та оприєвнена публікацією під назвою "Методологічне обґрунтування предметного поля теоретичної психології" [64], що уможливило чітке розмежування об'єкта і предмета самореф-

лексивного метатеоретизування (див. перший і другий вертикальні таксони категорійної матриці). Попереднім і цим дослідженням аргументовано доведено, що:

1) предметні поля загальної і теоретичної психології істотно відрізняються як за методологемами формування цих полів, так і за рівнем внутрішньої організованості та за структурно-функціональною архітектонікою раціоналізованого психологічного знання;

2) об'єктне видноколо теоретичної психології, що виокремлюється як набір більш-менш усталених епістемних організованостей психологічної науки (течії, напрями, школи, теоретичні системи), становить зміст-матеріал базових академічних дисциплін або головних векторів розвитку сучасної психології – історії всесвітньої психології, загальної психології, психологічних теорій окремих психічних феноменів, а також канонічної психології як авторського відкриття Володимира Роменця, котра є евристичною світоглядною поставою чи метапозицією оновленого бачення та софійного осягнення психічного у формі отриманого універсального психологічного знання;

3) теоретична психологія сутнісно змінює фокус упредметнення із вивчення психічних процесів, станів, властивостей, тенденцій та їх плинної феноменології до методологічного аналізу, цілеспрямованого вивчення і реконструювання самого систематизованого наукового знання, що організоване у таких відносно зрілих епістемологічних формах, як теорія, теоретична гіпотеза, модель чи концепція, парадигма, теоретична система чи науковий напрям, тобто вона переходить від теоретизування до метатеоретизування і, щонайголовніше, від дослідницької рефлексії до саморефлексії персоніфікованої психологічної науки;

4) предметне поле теоретичної психології підлягає циклічно-вчинковій мисленнєвій організації його засадничих складників-сегментів, де ситуаційний сегмент становить психологічне пізнання у його сутнісній визначеності і феноменальній плеромі, методологічній обґрунтованості і засобовій забезпеченості, мотиваційний – фундаментальні (ключові) проблеми психології, що характеризують культурно-історичний шлях розвитку цієї науки у єдності традицій та інновацій, учинково-діяльний – методологічні принципи і підходи у їх ієрархічному взаємодоповненні, що уможливають пояснення психічного зокрема і психодуховного загалом як осередкової ознаки життя, атрибуту людського

(свідомого) способу буття і як свідчення безпосередньої присутності людини у світі, післядіяльний – завдання, проблема і гіпотетичні версії створення методологічно обґрунтованого категорійного ладу психології (див. другий вертикальний категорійний таксон матриці);

5) саморефлексивна пізнавальна діяльність теоретиків психології, здійснювана з того чи іншого оглядового поля надзнавального бачення змістових джерел, місцин і цілих материків повноформатного постання розглядуваної інтегральної дисципліни, закономірно вимагає якісно інших за рівнем і складністю абстрактних розмірковувань дослідницьких стратегій і процедур, що вповні реалізують методологічну оптику постнекласичного типу наукової раціональності (див. третій вертикальний категорійний таксон матриці);

6) теоретична психологія не рівноцінна масиву наявних психологічних теорій, вона – це не “місце “зустрічі” цих теорій” (А.В. Петровський і М.Г. Ярошевський), а арена їх взаємозалежного саморефлексивного відфільтрування, своєрідного переплавлення їх епістемного наповнення й наступних теоретичної реконструкції, логіко-змістового усистемнення та канонізації, причому конфігурування-зняття і канонізація є основними дослідницькими процедурами вказаної саморефлексії і водночас найдієвішими способами уможливлення метатеоретизування;

7) досягнення саморефлексивних вершин метаупредметнення з допомогою найбільш адекватних меті і завданням пошуку дослідницьких стратегій і процедур аксіоматично вимагає як ускладнення методологічної оптики пізнання-творення, так і нових, також цілком відповідних цілям і змісту таким чином здійснюваної мислєдіяльності, засобів та інструментів метатеоретизування, якими у нашому випадку є принцип учинковості у психології, циклічно-вчинковий підхід, методологічна оптика всієї теоретичної роботи і теоретичний (зокрема психологічний) канон та його чотирипостасна логічна структура (див. четвертий вертикальний категорійний таксон матриці);

8) будь-який логічно зрілий психологічний канон, за концепцією В. Роменця, розвивається як чотирипостасний (від загального до індивідуального та особливого й далі до всезагального й на завершення до вседосконалого відтворення всезагального) структурно-функціональний цикл творення екзистенційної до-

вершеності, живої досконалості психічних форм людської буттєвості; логічно припустити, що *теоретичний канон* матиме аналогічну, циклічно-вчинкову, побудову, що вдало унаочнює застосування цього методологічного ключа-механізму, з одного боку, до реконструкції наведеної моделі психологічного канону, з другого – до визначення головних сегментів упредметнення канонічної психології як магістрального напрямку розвитку теоретичної психології майбутнього [61; 62]; щоправда предметом інтелектуального оперування у цьому разі (унормованого еталонного теоретизування) будуть ідеальні форми мислення і рефлексування та функціонали свідомості і самосвідомості;

9) універсальним і на даному етапі розвитку психологічної науки цілком достатнім у зреалізуванні широких можливостей метатеоретизування, причому як самісно непересічного, ненормованого, так і канонічного, орієнтиром-засобом чи навіть стратегемою-світоглядом є *психософія вчинку* Володимира Роменця, що під завісу ХХ століття обґрунтовується ним у п’ятерному векторному наборі взаємопрониклих визначень, а саме як: “цілісна система уявлень про закономірності становлення та виявлення у вчинковому діянні сутності індивідуального людського буття”; “достеменна психологія та філософія буттєвої мудрості”; “своєрідна функціональна модель індивідуального буття”, тобто як система конкретних знань про його сутність і засоби “самозабезпечення ефективності розгортання життєдіяльності людини...”; “шлях до мудрості, шлях до того, як бути натхненним, спрямованим до світу в якості активного, дійового партнера”; нарешті як “певний універсальний алгоритм буттєвого руху людини до вчинку...” [40, с. 754–755, 757];

10) квінтесенцію категорійної композиції теоретичної психології на рівні універсального за горизонталлю і вертикаллю матриці становитиме *вчинок метатеоретизування*, причому як у його індивідуальному (особистісному) виконанні, так і груповому й власне колективному (скажімо, у вітакультурних рамках діяльності наукової школи як реалізація її представниками спільної дослідницької програми); його *ситуаційний складник* характеризуватиме залежність амбітного дослідника від реального стану розробки теоретичної психології як інтегрального дисциплінарного напрямку розвитку сучасної психологічної науки, свідоме осмислення його високої проблемності і навіть конфліктності й тих об-

ставин (передусім благодатних чи несприятливих) пізнавальної творчості, у яких він виявляє установку (передготовність) утілити в життя самісне мислєдїяння; *мотиваційний* – містить первинну системну рефлексію проблемної ситуації довкола постання теоретичної психології, тобто унааявлює піднесення над цією ситуацією різних особистісних поглядів і позицій, а через задїяння механізму ідеалізації перетворює незалежні концепти, теоретичні схеми і моделі в залежні, нарешті здійснює інтенційований вибір методологічної оптики персонально прийнятого пізнання-дослідження; *діяльний* – полягає у свідомо активному встановленні співвідношення між метою вдосконалити одну з існуючих, або й створити нову версію теоретичної психології та засобами й інструментами її досягнення каналами саморефлексії, метатеоретизування, конфігурування-зняття і канонізації отриманих теоретичних узагальнень та усистемлень, себто є реалізацією сутнісних сил науковця-мислителя і як суб'єкта, і як особистості, і як індивідуальності; *післядіяльний* – актуалізує у його мислєдіяльній самореалізації *підсумкове поле рефлексії*, що охоплює як рефлексивні акти зробленого і незробленого, досягнутого й недосягнутого у подальшій розбудові теоретичної психології, так і повторювані *процедури саморефлексування*, що спрямовані на з'ясування повноти й продуктивності здійсненого метатеоретизування і морально дистильованої відповіді на питання: чи є останнє науково й культурно вагомим учинком?; водночас те, що залишається нез'ясованим, нероз'ясненим, закономірно породжує наступну, часто не менш складну, проблемну ситуацію й водночас становить перехід до нового вчинку метатеоретизування.

Отже, запропонована нами модель категорійної матриці теоретичної психології вирішує одне з найважливіших завдань культурно-історичного утвердження цієї інтегральної людинознавчої дисципліни, що покликана здійснити системний саморефлексивний синтез вкрай диференційованого плетива упредметнень сьогочасної психологічної науки, а саме забезпечити методологічно аргументований відбір-конструювання *оптимальної типології категорій*, причому оптимальної, тобто найкращої з усіх можливих версій і варіантів, за *чотирма головними критеріями*: а) за методологічною обґрунтованістю дослідницьких засобів та інструментів її побудови, структури, змісту, інтерпретації та використання; б) за

концептно-свідомісною повнотою психологічного мислення про психічне і психодуховне як про окремі аспекти людського буття у соціогуманітарній сфері; в) за горизонтом поняттєво-термінологічного взаємодоповнення полів задїяних психологічних категорій і тематизмів; г) за кількісним набором і структурно-функціональною інваріантністю категорійних таксонів.

Методологічним взірцем філософсько-психологічного метатеоретизування є винятково продуктивний творчий шлях видатного українського мислителя Володимира Роменця, ідеї, тематизми і наукові нововведення якого найбільшою мірою, на наше переконання, змістовно збагачують *світ теоретичної психології*. Мовиться насамперед про вище згадувані історію всесвітньої психології і царину історико-психологічних досліджень, категорію вчинку і принцип учинковості у психології, канонічну психологію і психософію вчинку, оновлений категорійний лад психологічної науки і канонізацію психосистеми, психологічний канон та його структуру. Тому цілком закономірно, що саме ці неологізми і категорійні інтерпретації цього славного достойника української нації у їх взаємозв'язках і взаємодоповненні утворюють основний каркас не лише теоретичної психології, а й людинознавства загалом. І є підстави передбачати, що їх конструктивний вплив на добування фундаментального психологічного знання та їх значущість як світоглядних універсалій у системі загальнолюдської культури з роками і десятиліттями тільки зростатиме. Звісно, що й дане дослідження, вирішуючи у свій спосіб методологування одну проблему саморефлексії психологічної науки, породжує низку проблемних завдань як засадничого, загального формату вивчення, так і похідного, деталізаційного.

ВИСНОВКИ

1. На шляху створення психологічною наукою єдиної онтологічної картини психічної реальності й, тим більше, психодуховної дійсності як сфери найповнішої присутності людини у світі і цього останнього у її внутрішньому засвіті, *раціогуманітарне пізнання* має здолати своєрідний звуковий бар'єр власного індивідуального та групового мислєдїяння – перейти від методологемі натуралістичного підходу в дослідженні й осягненні сутності психіки та її всеможливих духовних форм буттєвості й відтак від численних теорій психічно-

го, що виходять із його самодостатньої об'єктивної даності-очевидності, тобто від того, коли таке пізнання зреалізовує теоретизування ресурсами предметно центрованого мислення та результативно оформляється в актах пізнавальної творчості як раціональне знання, до стратегії філософського (полірефлексивного) методологування у сфері психологічних пізнання, конструювання, практикування, самотворення. Змістовно мовиться про свідомісно упрозоре й саморефлексивно спрямоване теоретизування психологічної науки над власними здобутками на історичному полотні культурного розвитку людства, що досягається лише через актуалізацію та розвиткове функціонування *методологічного мислення* як досі повно незвідану універсальну форму думання, що породжує новітній вид і тип мислєдїяльності, виявляє всезагальний спосіб методологування і відкриває методологічну сферу мислєвчинення (див. [68]). Для психолога це означає післядїяльне здійснення методологічної роботи з рефлексивного відфільтрування масиву наявних теоретичних напрацювань у царині психології і як науки, і як “універсуму людської життєдїяльності”, і як “особливої сфери мислєдїяльності” (Г.П. Щєдровицький [43, т. 3, с. 209–220]). Причому в цьому разі теоретик психології, організуючи власне мислення, виходить не з опозиції “суб’єкт – об’єкт пізнання”, а із самих систем психологічної дїяльності і психологічного мислення, себто із тих процедур і технологій, засобів та інструментів, які утворюють архітектоніку його дослідницької мислєдїяльності та професійного методологування, все більшою мірою стаючи методологом цієї людинознавчої науки.

2. Серед засобів та інструментів рефлексивного метатеоретизування визначальну роль відіграють *поняття* і *категорії* як психологічної науки в цілому, так і її окремих дисциплін чи напрямів розвитку інтегрального або прикладного спрямування. Так, у постанні теоретичної психології саморефлексивне конструювання категорійного ладу щонайменше фундаментується на *чотирьох джерелах*: а) на різнотрагованих концептах, термінах і категорійних поняттях найбільш впливових наукових шкіл вітчизняного і зарубіжного часопростору; б) на методологічному обґрунтуванні категорійного профілю наукової школи як основного компонента-складника системно-логічної структури раціональної дослідницької програми (М.Г. Ярошевський–О.М. Ткаченко); в) на принципах та умовах створення категорійної

системи психології (А.В. та В.А. Петровські) на засновках структурної мозаїки психосфери та з орієнтацією на єдність сутності і явища в інтерпретації психічних феноменів, ситуацій, подій; г) на методологічних засадах постання предметного поля теоретичної психології як на зреалізуванні саморефлексії категорійного ладу сучасної психології загалом, так і на здійсненні *п-нної* рефлексії категорійної системи власне теоретичної психології зокрема, що підтверджує поняттєво-категорійний апарат теорії вчинку та історії всесвітньої психології В.А. Роменця і загальної психології П.А. М’ясоїда.

3. Зважаючи на мету цього дослідження, його *методологічну оптику* становить авторський п’ятимодульний (функціонально порівневий) набір лінз-інструментів професійного методологування, а саме на рівні: 1) конкретного – це *кватерна або квінтетна мислєсхема* як базовий матеріал-засіб, своєрідна окрема цеглинка в організації всієї методологічної роботи; 2) одиничного – *конструкція категорійної матриці* як винятково важливого засобу здійснення методологічної дїяльності й одночасно як ефективний інструмент циклічно завершеного типологічного дослідження і сфери методологування загалом; 3) особливого – *типологічний підхід* у діалектичній мозаїці його категорій, принципів, нормативів, процедур, параметрів та інтелектуальних засобів й у взаємодоповненні двох рубрикованих вимірів методологування – оперування змістовим і формальним знанням; 4) загального – *сфера професійного методологування-як-практики*, котра є діалектичним продовженням і мислєвчинковою конкретизацією *світу методології-як-учення* у його центральній ланці – досконалому *методологічному мисленні*, або поіншому: зріле методологування – це вкрай дієва позитивна евристика самої методології, що пропонує її новітні прикладні форми розвитку й одночасно виконує функції захисного поясу фундаментального методологічного знання; 5) універсального – *вітакультурна методологія і світ методології в цілому*, які не лише збагачують семіотичну повноту культури та розширюють буттєві горизонти людської свідомості і самосвідомості, а й уможливають вихід інтелектуалів на простори ефективного практикування у найбільш досконалих зорганізованостях – у мислєдїяльності, мислєкомунікації, мислєвчиненні, компетентному методологуванні.

4. Між числовими матрицями в математиці і категорійними матрицями у філософії та

сфері науки існує лише формально-схематична схожість, тоді як їхні побудова, змістове наповнення, внутрішнє поєднання елементів, методологічне призначення і функціональне поле впливу на актуалізовану свідомість доконче різні. Зважаючи на необмежене якісне відеальнення, концептну відкритість та рухливість таксономічно організованих категорій, у другому випадку сконструйовані матриці становлять надскладний – логіко-значеннєвий, полісемантичний і водночас вірогіднісний у примноженні ідеальних форм думання та функціоналів свідомої здатності дослідника – *інструмент пізнання і методологування*, характеризують новітній етап еволюції раціогуманітарного знання, а саме категорійної генези як окремих наук, так і міждисциплінарних напрямів наукової творчості. У роботі рубриковано та аргументовано *п'ять переваг категорійної матриці саме як авторського методологічного інструменту*: а) фундаментальність раціогуманітарного змістового наповнення, що діалектично поєднує наукові, світоглядні і філософські категорії, у тому числі взаємоузгоджує базові категорії, напрямки і тематизми сучасної психологічної науки та категорії культури; б) логічність форми і способу отримання категорійного ансамблю, що впорядковує добування нового метазнання шляхом застосування універсальної схеми-матриці, у якій наявний ідеальний зразок фіксації зв'язку і взаємодоповнення її складників (таксонів), елементів (категорій) та рамкових умов (тематизмів) як носіїв окремого змісту за п'ятерним набором певних філософських категорій за горизонталлю і вертикаллю, а тому є системним показником культури мислення дослідника; в) оптимальність структури і внутрішньої збалансованості конфігурації таксономічних категорій, на що вказує постійно стале число – 25 – категорій різного методологічного статусу, які утворюють формозмістове наповнення центрального полотна схеми-матриці, а також біполярні тематизми, фіксовані за горизонталлю і вертикаллю як рамкові умови найкращого варіанту побудови категорійного ладу окремої науки чи її особливого дисциплінарного відгалуження; г) ідеальність сконструйованої й оформленої як теоретична модель цілісної картини категорій у їх гармонійному синтезі, яка відіграє винятково важливу роль універсального знаряддя не тільки в усіх типологічних процедурах і діях, а й у розвитковому функціонуванні методологічного мислення як

нового типу і виду мислєдїяльності, котра творить об'єкти та уявлення про них, що описуються за назвою понять і категорій; д) практичність у найширшому сенсі свободи мета-теоретизування, методологування, мислєвчення і саморефлексії з категоріями матриці та їх таксонами.

5. В авторській версії структура категорійної матриці у її *центральної (внутрішньої) частини* охоплює систематику із 16-ти взаємоузгоджених й у певних ієрархічних комбінаціях згармонізованих таксономічних категорій та її *зовнішній контур*, який утворюють два однаково поіменованих ланцюжки діалектичних категорій “загальне – особливе – одиничне – конкретне – універсальне”, однак різних за аспектами чи модусами розгляду багатопредметного об'єкта метатеоретизування засобами категорійно-рефлексивного синтезу. Ці аксіоматичні категорійні ланцюжки у проєкції на об'єкт-предметний ландшафт методологічного дослідження знаходять своє поіменування як два взаємопрониклих тематичних засновки й, відповідно знизу і справа, отримують результуючі межі – узагальнення того, що зреалізовано у системних наборах категорій за горизонталлю і вертикаллю, де за кожним із 16-ти таксонів також одержує загальну тематичну назву. При цьому примітно, що одна і та ж категорія входить до різних комбінацій, які мають таксономічну побудову й упорядковують категорійну мозаїку у сфері дослідницької свідомості мислителя, вченого, відображаючи й водночас конструюючи той чи інший аспект буття, зорієнтовуючи їхні методологічні і світоглядні зусилля у здійсненні власної пізнавальної творчості, оформляючись у процесах рефлексивного метатеоретизування у формі провідних концептів мислення й у такий спосіб збагачуючи ними внутрішні умови функціонування свідомої здатності їх учинкової присутності у світі і його репрезентантів у психодуховному засвіті обох інтелектуальних працівників. Водночас запропоновані матриці містять вісім базових організованостей категорій (чотири утворюють ряди і чотири – стовпці) – таксонів, що становлять окрему кваліфікаційну чи типологічну групу, де кожна задіяна категорія позначає дискретний об'єкт, об'єднаний з іншими певною спільністю властивостей та ознак за критеріями походження, будови, складу, форми, функцій, а головне – утворює власне поняттєво-термінологічне поле, що змістовно конкретизує й улогічне методологічну роботу з поняттями.

6. Категорійна матриця як інноваційний інструмент пізнання і методологування виконує низку функцій в актуалізації й у здійсненні наукового і методологічного мислення, у сенсосмисловому збагаченні ідеального світу життя свідомості й у розширенні культурних засобів людської мислєдїяльності. В обґрунтуванні її функціонального простору шлях методологічної роботи пролягав од наявних переваг названої матриці до підходів, що реалізують відповідні переваги і функції, й далі до принципів, які конкретизують логіко-змістове наповнення активно задїяних підходів. У результаті в дослідженні детально аргументована наявність *п'яти функцій* канонічної категорійної матриці: 1) *структурно-епістемної*, що полягає у створенні схематизованої мегаструктури як повноформатної ідеальної моделі певного фрагмента дійсності-реальності, котра з допомогою збалансованого набору категорій як знанєвих (епістемних) одиниць характеризує ті чи інші множини дослідницьких об'єктів, які виявляються у світі або конструюються самим ученим; загалом тут мовиться про двовекторність розвиткового функціонування зазначеної матриці, що спричиняє подвійність одержуваного духовного продукту – оновлення і розширення концептної мозаїки свідомісної здатності людини переживати, розуміти, рефлексувати світ і власне життя в ньому та одержання фундаментального методологічного знання; 2) *логіко-пізнавальної*, що сутнісно наповнена раціогуманітарним процесом добування нового знання особливого, категорійно типологізованого, статусу, котре отримане у результаті виконання принципів і нормативних умов логіко-методологічної процедури типологізації: творення системи базових мисленєвих конструктів – типів, виявлення засадничих ознак-параметрів об'єктного полотна особистісного відеальнення та досягнення повноти розуміння досліджуваного фрагмента буття, побудова ідеальної моделі як універсального знаряддя зреалізування всіх типологічних дій під різними ракурсами, аспектами, оптиками розгляду й нарешті постановня у перипетїях напруженого мислєвчинення повноцінної типології як рефлексивного підсумку здійснення типологізаційної процедури-дїяльності; 3) *організаційно-синтезувальної*, що становить внутрішнє збалансування і багатотаксономічну побудову та різноструктурне співвіднесення задїяних до центрального епістемного витвору матриці категорій, при цьому тип є каноном відкритого

епістемного синтезу отримуваних ідеальних (поняттєво-термінологічних) згустків цілісного методологічного знання, що організовані як мереживо категорійних таксонів, буттєвість яких діалектично поєднує ідеальність життєпотоків мислення і свідомості й одночасно практичність як свободу вибору засобів забезпечення мислєдїяння; 4) *мислєрегуляційної*, що центрується на розробці все більш дієвих та ефективних засобів дослідження, проектування і перетворення довкілля, суспільства і самої людини; зокрема, загальна модель-схема обстоюваної матриці, з одного боку, базується на чіткому функціональному розрізненні категорій і наукових понять, з іншого – виходить із тематизмів, принципів, нормативів і засобових ресурсів системомислєдїяльнісного підходу (Г.П. Щедровицький і школа), де категорії задають побудову систем об'єкт-предметного наповнення і керують усіма мисленєвими потоками всередині них і переходами від одних таких систем до інших; 5) *інструментально-методологічної*, що має своєю суттю цілком вірогідний перехід категорійної матриці в мислєдїяльності дослідника із методологічного засобу пізнання в універсальний інструмент мислєвчинення і методологування; у цьому функціональному навантаженні вона може використовуватися щонайменше у чотирьох інваріантах: засобу теоретизування і метатеоретизування, інструменту продуктивної методологічної роботи, знаряддя-інструменту рефлексивної мислєдїяльності та своєрідного механізму-машини полірефлексивного методологічного мислення, мислєвчинення і професійного методологування.

7. Архітектоніка категорійної матриці охоплює її центральну (внутрішню) площину, а саме 16-ть таксономічно структурованих категорій, і зовнішній контур, що за критеріями розмежування п'ятерного набору діалектичних категорій “загальне – особливе – одиничне – конкретне – універсальне” у вертикальному та горизонтальному вимірах окреслює межі або рамки доцільності та перспективності *методологічного обґрунтування теоретичної психології*. При цьому вертикаль указанного контуру утворює два надважливих полярних тематизми-засновки, де лівий, надаючи в розпорядження дослідника величезний масив науково опрацьованого психодуховного матеріалу, виконує роль епістемного фундаменту-підґрунтя розбудови цієї новаційної інтегральної дисципліни, тоді як правий становить результуючий синтез у її постанові як окремого

самовідрефлексованого світу взаємопрониклих теоретичних, методологічних і метатеоретичних знань у царині психології і психософії; натомість горизонталь матриці обрамлена зверху новопосталим *світом методології психології* як системою раціонального знання форм, методів, засобів та інструментів методологування, а знизу об'єктом, предметом, дослідницькими процедурами-техніками і засобами та інструментами теоретичної психології як її головними епістемними параметрами й одночасно напрямками метатеоретизування. Стосовно сутнісного змістовлення матриці, то за кожним із 12-ти квінтетно впорядкованих таксонів категорій (по п'ять за горизонталлю і вертикаллю і два за діагоналями) перебуває або напрям чи школа розвитку теоретичної психології, або методологічний принцип чи підхід у психології, або певна система чи епістемна зорганізованість психологічного пізнання чи теоретичної творчості. Отож категорійно збалансоване і таксономічно скомбіноване поле, виявляючи різні виміри та аспекти людської буттєвості, становить синхронізовану композиційну єдність концептів мислення, кожен з яких, будучи осередком певної психологічної категорії й зумовлюючи поступ її конкретного поняттєво-термінологічного полотна, характеризується саморефлексивним потенціалом уможливлення свідомої здатності науковця-мислителя пізнавати і творити психодуховне у всеможливих формах і маркерах його феноменального оприявнення. Важливою передумовою глибоко персоніфікованого дослідницького приборкання емоційної насиченості, нечіткості та органічної стихійності утвердження *ансамблю концептів* як внутрішньої, так чи інакше промисленої та осенсованої, *тканини категорійного ладу* теоретичної психології і є обстоювана модель схеми-матриці, котра упрозорує логічний зміст, обсяг, значення і смисл як кожної психологічної категорії, так і їхні різноманітні таксономічні комбінації.

8. Світ теоретичної психології, як логічно слідує із пропонованої категорійної матриці, ґрунтовно узаasadнюють й істотно змістовно збагачують творчі наукові здобутки талановитого українського мислителя-психолога другої половини ХХ-го століття, академіка Володимира Роменця. Його багатотомний авторський виклад історії всесвітньої психології, що реалізує фундаменталії, закономірності та похідні нормативи *вчинкового принципу у психології* від стародавніх часів до кінця ХХ

ст., містить той надважливий *вітакультурний матеріал*, який не тільки постає продуктом психологічного пізнання і з якого виникають донині небачені горизонти *царини історико-психологічних досліджень*, а й який може бути підданий неодноразовій *саморефлексії психологічної науки* з боку її індивідуальних і колективних суб'єктів наукової творчості. Натомість *канонічна психологія* та її похідні епістемні утворення (методологічна процедура канонізації психологічних систем, концепція психологічного канону та ін.) у єдності із *психософією вчинку* як методологією пізнання джерела і сутності людського буття становлять конкретні культурні взірці *саморефлексивно здійсненого* цим українським любомудром *метатеоретизування*, котре втілено у життя з допомогою добре особистісно опрацьованих принципів, постулатів і засобів *філософського методологування* (передусім учинкового принципу і методу учинкової діалектики). І справді, В. Роменець упродовж свого творчого шляху все більше піднімається на метатеоретичний щабель мислєдїяння, нарощує множинність теоретично відмінних полів рефлексії й на завершальних етапах пізнавальної творчості конструє у вигляді складнопанорамної – вчинково аргументованої і культурологічно періодизованої – картини історії всесвітньої психології *оглядове поле рефлексії*, котре, поєднуючи та згармонізовуючи пошукові стратегії і мисленнєві схеми, ототожнює самопізнання та історико-психологічне пізнання й сутнісно становить *саморефлексування психологічної думки в особистісно-канонічному інваріанті її буттєствердного втілення*. Саме у безкраїх свідомісних межах цього оглядового поля цим яскравим мислителем здійснюється натхненно самісне творення деталізованого образу світу на засадах взаємодоповнення різних дослідницьких ракурсів, що створює нові, раніше не проявлені і навіть несподівані, можливості пояснити те, що, здавалося б, не можна осягнути людським розумом.

9. Найсуттєвіший компонент запропонованої категорійної композиції теоретичної психології на рівні універсального за горизонталлю і вертикаллю матриці, що лише контурно окреслений під кінець цього дослідження як надзавдання наступних методологічних пошуків, становить *учинок метатеоретизування* у його індивідуальному і груповому виконанні, де його *ситуаційний складник* вказує на залежність психолога-мислителя від реального стану розробки теоретичної психо-

логії, від усвідомленого осмислення його високої проблемності і навіть від конфліктності й од тих наявних обставин пізнавальної творчості, у яких він виявляє самісну установку втілити у повсякдення власне мислєдїяння; *мотиваційний* – містить первинну системну рефлексію проблемної ситуації довкола постановня теоретичної психології і в ідеальній площині життя свідомості перетворює незалежні концепти, теоретичні схеми і моделі в залежні та здійснює інтенційований вибір методологічної оптики особистісно прийнятого дослідження; *діяльний* – полягає у свідомо активному встановленні співвідношення між метою вдосконалити одну з існуючих, або створити нову версію теоретичної психології та засобами й інструментами її досягнення каналами саморефлексії, метатеоретизування, конфігурування-зняття і канонізації отриманих теоретичних узагальнень та усистемнень; *ніслідіяльний* – зводиться до мислєвчинкової актуалізації глибоко персоніфікованого підсумкового поля рефлексії, котра охоплює як рефлексивні акти зробленого й незробленого, досягнутого й недосягнутого у подальшій розробці теоретичної психології, так і неодноразово повторювані процедури саморефлексування щодо повноти і продуктивності здійснених кроків уперед, оцінених за принципами моральної відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Академік В.А. Роменець: творчість і праці: зб. ст. / упоряд. П.А. М'ясоїд; відп. ред. Л.О. Шатирко. Київ: Либідь, 2016. 272 с.
2. Алієв Ш., М'ясоїд П., Фурман А.В. Вчинкова природа практики (філософсько-психологічна інтерпретація творчого діалогу В.А. Роменця із М.М. Бахтіним). *Психологія і суспільство*. 2012. №3. С. 6–23.
3. Балин В.Д. Введение в теоретическую психологию: монография. Санкт-Петербург: Изд-во С-Петеерб. гос. ун-та, 2012. 201 с.
4. Балл Г.О. Раціогуманістична орієнтація в методології людинознавства. Київ: вид. ПП "СКД", 2017. 204 с.
5. Балл Г. Теоретична психологія як царина науковості і духовності (до видання українського перекладу книги Філіпа Лерша "Структура особи"). *Психологія і суспільство*. 2015. №3. С. 72–79.
6. Бахтін М. До філософії вчинку. *Психологія і суспільство*. 2019. №1. С. 5–34. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2019.03.038>
7. Васильченко І.П. Вища математика для економічних спеціальностей. Київ: Кондор, 2004. 352 с.
8. Василюк Ф.Е. Методологічний аналіз в психології. Москва: МГППГУ, Смысл, 2003. 240 с.
9. Вища математика: підручник / за ред. Шинкарика М.І. Тернопіль: ТНЕУ, 2003. 480 с.
10. Вітакультурна методологія. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана: колективна монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 980 с.
11. Гандмахер Ф.Р. Теория матриц: пер. с нем. Москва: Наука, 1988. 548 с.
12. Георгій Петрович Щедровицький / под. ред. П.Г. Щедровицького, В.Л. Даниловой. Москва: РОССПЕН, 2010. 600 с.
13. Гетманцев В.Д. Лінійна алгебра і лінійне програмування: навч. посіб. Київ: Либідь, 2001. 256 с.
14. Гірняк А.Н. Засіб як психодідактична категорія. *Вітакультурний млин*. 2007. Модуль 6. С. 16–20.
15. Гусельцева М. Мережевий плюралізм у психології: перспективи поліметодології і трансдисциплінарності. *Психологія і суспільство*. 2020. №2. С. 43–60. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2020.02.043>
16. Гусельцева М. С. Методологічна оптика як інструмент пізнання. *Психологія і суспільство*. 2017. №4. С. 39–55. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2017.04.039>
17. Гусельцева М.С. Эволюция психологического знания в смене типов рациональности (историко-методологическое исследование): монография. Москва: Акрополь, 2013. 367 с.
18. Зинченко В.П. Теоретический мир психологии. *Вопросы психологии*. 2003. №5. С. 3–17.
19. Кант І. Критика чистого розуму / пер. з нім. Київ: Юніверс, 2001. 324 с.
20. Конверский А.Е. Логика традиционная и современная : уч. пос. Москва: Идея-Прогресс, 2010. 380 с.
21. Кримський С. Пізнання як трансценденції софії і спокуса практикою. *Система сучасних методологій: хрестоматія у 4-х т. / упоряд., відп. ред., перекл. А.В. Фурман*. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. Т.1. С. 228–232.
22. Кримський С.Б. Ранкові роздуми: зб. ст. Київ: Майстерня Білецьких, 2009. 120 с.
23. Мамардашвили М.К., Пятигорский А.М. Символ и сознание (Метафизические рассуждения о сознании, символе и языке). Москва: Прогресс-Традиция, Фонд М. Мамардашвили, 2011. 320 с.
24. Методологія і психологія гуманітарного пізнання: колективна монографія. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 998 с.
25. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: навч. посіб. 3-тє вид., випр. Київ: Вища школа, 2004. 489 с.
26. М'ясоїд П.А. Курс загальної психології: підручник: у 2 т. Київ: Алетра, 2011. Т1. 496 с.; 2013. Т2. 758 с.
27. М'ясоїд П. Принцип історизму і мислення у психології: *Психологія і суспільство*. 2019. №3-4 С. 38–72. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2019.03.038>
28. М'ясоїд П.А. Психологічне пізнання: історія, логіка, психологія. Київ: Либідь, 2016. 560 с.
- 28а. М'ясоїд П. Теорія в історичному поступі психологічного пізнання. *Психологія і суспільство*. 2021. №1-2 (у друці).
29. Основи психології: підручник / за заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. Вид. 6-тє, стереотип. Київ: Либідь, 2006. 632 с.
30. Петровський А.В. Ярошевський М.Г. Теоретическая психология: уч. пос. Москва: Изд. центр

“Академія”, 2001. 496 с.

31. Плотников В.И. Типологический подход. *Современная философия*: словарь. Москва: Акад. проект, 2003. С. 464–471.

32. Психологія вчинку: шляхами творчості В.А. Роменця: зб. ст./упоряд. П.А. М'ясоїд; відп. ред. А.В. Фурман. Київ: Либідь, 2012. 296 с.

33. Психологія і суспільство: Спецвипуск, присвячений 85-й річниці з дня народження Володимира Андрійовича Роменя. 2011. №2. 190 с

34. Путеводитель по методологии Организации, Руководства и Управления: хрестоматія по работам Г.П. Щедровицкого / гл. ред. А. Г. Реус; сост. А.П. Зинченко. Москва: Дело, 2003. 160 с.

35. Путеводитель по основным понятиям и схемам методологии Организации, Руководства и Управления: хрестоматія по работам Г.П. Щедровицкого. Москва: Дело, 2004. 208 с.

36. Роменець В.А. Історія психології: Стародавній світ. Середні віки. Відродження: навч. посіб. Київ: Либідь, 2005. 916 с.

37. Роменець В.А. Історія психології XVII століття: навч. посіб. Київ: Вища школа, 1990. 568 с.

38. Роменець В.А. Історія психології епохи просвітництва: навч. посіб. Київ: Вища школа, 1993. 568 с.

39. Роменець В.А. Історія психології XIX - початку XX століття: навч. посіб. Київ: Либідь, 2007. 832 с.

40. Роменець В.А., Маноха П.І. Історія психології XX століття: навч. посіб. 3-є вид. Київ: Либідь. 2017. 1056 с.

41. Роменець В.А. Предмет і принципи історико-психологічного дослідження. *Психологія і суспільство*. 2013. №2. С. 6–27.

42. Савельева М.Ю. Введение в метатеорию сознания. Київ: Видавець ПАРАПАН, 2002. 334 с.

43. Система сучасних методологій: хрестоматія у 4-х томах / упоряд., відп. ред., перекл. А.В. Фурман. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. Т. 1. 314 с. Т. 2. 344 с. Т. 3. 400 с.

44. Стюпін В. Культура. *Психологія і суспільство*. 2015. №1. С. 16–25.

45. Стёпин В.С. Теоретическое знание: структура, историческая эволюция : монография. Москва: Прогресс-Традиция, 2000. 744 с.

46. Ткаченко О.М. Принципи, категорії і методологічні проблеми психології. *Психологія і суспільство*. 2009. №1. С. 45–133.

47. Фурман А.А. Методологія психологічного пізнання смисложиттєвої сфери особистості. *Психологія і суспільство*. 2020. №1. С. 5–34. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2020.01.05>

48. Фурман А.А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 508 с.

49. Фурман А.В., Біскуп В.С. Методологічне обґрунтування категорійної матриці сучасної соціологічної теорії. *Загальна соціологія* : хрестоматія / концепція, упоряд. перекл. А.В. Фурмана, В.С. Біскупа, О.С. Морщакової. Київ: Вид. Ліра-К, 2019. С. 337–343.

50. Фурман А.В. Володимир Роменець як методолог психософійного духу. *Психологія і суспільство*. 2011. №2. С. 7–14.

51. Фурман А.В. Генеза науки як глобальна дослідницька програма: циклічно-вчинкова перспектива.

Психологія і суспільство. 2013. №4. С.18–36.

52. Фурман А.В., Гірняк А.Н. Психодидактична експертиза модульно-розвивальних підручників: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2009. 312 с

53. Фурман А.В. Засадничі умови виникнення наукових шкіл. *Психологія і суспільство*. 2014. №1. С. 49–58.

54. Фурман А.В. Ідея і зміст професійного методологування: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 378 с.

55. Фурман А.В. Категорійний профіль наукової школи. *Психологія і суспільство*. 2014. №2. С. 23м39.

56. Фурман А.В. Категорієгенез як методологічна проблема: від розвитку понять до категорійної моделі світу. *Вітакультурний млин*. 2008. Модуль 7. С. 4–9.

57. Фурман А.В. Категорієгенез як напрям професійного методологування. *Психологія і суспільство*. 2008. №2. С. 53–58.

58. Фурман А.В., Ковальова Т. Категорійна матриця взаємозв'язку образів суб'єктивної реальності і психологічних чинників самоактуалізації дорослого. *Психологія і суспільство*. 2011. №4. С. 72–81.

59. Фурман А.В. Метатеоретична мозаїка життя свідомості. *Психологія і суспільство*. 2018. №3-4. С. 13–50. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2018.03.013>

60. Фурман А.В. Метатеоретичні концепти пізнання свідомості. *Психологія особистості*. 2018. №1(9). С. 5–11. DOI: <https://doi.org/10.15330/ps.9.1.5-11>

61. Фурман А.В. Метатеоретична реконструкція предметного поля канонічної психології. *Психологія особистості*. 2019. №1(10). С. 5–17. DOI: <https://doi.org/10.15330/ps.10.1.5-17>

62. Фурман А.В. Методологічна схема відновлення предметного поля канонічної психології. *Вітакультурний млин*. 2019. Модуль 21. С. 4–27.

63. Фурман А.В. Методологічна оптика циклічно-вчинкової організації теорії як системи організації раціонального знання. *Вітакультурний млин*. 2017. Модуль 19. С. 4–15.

64. Фурман А.В. Методологічне обґрунтування предметного поля теоретичної психології. *Психологія і суспільство*. 2019. №3-4. С. 5–37. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2019.03.005>

65. Фурман А.В. Методологія парадигмальних досліджень у соціальній психології: монографія. Київ: Інст-тут соц. і політ. психології НАПН України; Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 100 с.

66. Фурман А.В. Методологія як сфера науки, мислєдїяльності, методологування. Методологія і психологія гуманітарного пізнання. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана: колективна монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. С. 6–235.

67. Фурман А.В. Модульно-розвивальна організація мислєдїяльності – схема професійного методологування. *Психологія і суспільство*. 2005. №4. С. 40–69.

68. Фурман А.В. Модульно-розвивальний оргпростір методологування: аргументи розширення. *Психологія і суспільство*. 2017. №1. С. 34–49. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2017.034>

69. Фурман А. В. Парадигма як предмет методологічної рефлексії. *Психологія і суспільство*. 2013. №3. 72–85.

70. Фурман А.В. Психокультура української ментальності: 2-е наук. вид. Тернопіль: ВЦ НДІ МЕВО,

2011. 168 с.

71. Фурман А.В., Морщакова О. Психокультура як самоорганізована сфера людського буття. *Вітакультурний млин*. 2013. Модуль 15. С. 4–12.

72. Фурман А.В. Свідомість як рамкова умова пізнання і методологування. *Психологія і суспільство*. 2017. №4. С. 16–38

73. Фурман А.В. Світ методології. *Психологія і суспільство*. 2015. №2. С. 47–60.

74. Фурман А.В. Теоретичне обґрунтування системи базових концептів психологічної діагностики. *Психологія і суспільство*. 2007. №4. С. 39–55.

75. Фурман А.В. Типи наукових шкіл та умови їх ефективного функціонування. *Психологія і суспільство*. 2014. №3. С. 11–29.

76. Фурман А.В. Типологічний підхід у системі професійного методологування. *Психологія і суспільство*. 2006. №2. С. 78–92.

77. Фурман А.В. Українська ментальність та її культурно-психологічні координати. *Психологія і суспільство*. 2001. №1. С. 9–73.

78. Фурман А.В. Як розпізнати наукову школу. *Науковий світ*. 2003. №5. С. 14–16.

79. Фурман А.В., Шандрюк С.К. Організаційно-діяльнісні ігри у вищій школі: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 272 с.

80. Фурман (Гуменюк) О.Є. Теорія і методологія інноваційно-психологічного клімату загальноосвітнього закладу: монографія. Ялта-Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 340 с.

81. Школи в науке / под ред. С.Р. Микулинського, М.Г. Ярошевського, Г. Кребера, Г. Штейнера. Москва: Наука, 1977. 523 с.

82. Щедровицкий Г.П. Избранные труды / ред.-сост. А.А. Пископель, Л.П. Щедровицкий. Москва: Шк. культ. политики, 1995. 760 с.

83. Щедровицкий Г.П. Лекции по метаметодологии проектирования. <http://www.shkp.ru/archive/second/2001-1/4>

84. Щедровицкий Г. Методологічне значення опозиції натуралістичного і системодіяльнісного підходів. *Психологія і суспільство*. 2013. №1. С. 40–47.

85. Щедровицкий Г. Організаційно-діяльнісна гра як нова форма організації та метод розвитку колективної мислєдїяльності. *Психологія і суспільство*. 2006. №3. С. 58–69.

86. Щедровицкий Г.П. Организационно-деятельностная игра: Сборник текстов (2). Из архива Г.П. Щедровицкого. Т. 9. Москва: Наследие ММК, 2004. 320 с.

87. Щедровицкий Г.П. Синтез знань: проблеми і методи. *Психологія і суспільство*. 2015. №2. С. 61–83.

88. Щедровицкий Г.П. Схема мислєдїяльності – системно-структурна будова, значення і зміст. *Психологія і суспільство*. 2005. №4. С. 29–39.

89. Щедровицкий Г.П. Философия. Наука. Методология. Москва: Шк. культ. политики, 1997. 656 с.

90. Ярошевский М.Г. Оппонентский круг и научное открытие. *Вопросы философии*. 1983. №10. С. 49–62.

91. Furman A.V. Volodymyr Romenets as Architect of methodology of humanitarian cognition. *Психологія і суспільство*. 2016. №2. С. 11–24.

REFERENCES

1. Miasoid, P. A. & Shatyрко, L. O. (Eds.). (2016). *Akademik V. A. Romenets: tvorchist i pratsi [Akademic V. A. Romenets: creativity and work]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

2. Aliiev, Sh. & Miasoid, P. & Furman, A. V. (2012). Vchynkova pryroda praktyky (filosofsko-psycholohichna interpretaciia tvorchoho dialogu V.A. Romencia iz M.M. Bahtynym) [Acting nature of practice (philosophical and psychological interpretation of the creative dialogue of V.A. Roments with M.M. Bakhtin)]. *Psykhohohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 3, 6–23 [in Ukrainian].

3. Balin, V. D. (2012). *Vvedenie v teoreticheskuyu psihologiyu. [Introduction to theoretical psychology]*. Saint Petersburg [in Russian].

4. Ball, H. O. (2017). *Ratsiohumanistychna oriientatsiia v metodolohii liudynoznavstva [Rational humanistic orientation in the methodology of anthropology]*. Kyiv: “SKD” [in Ukrainian].

5. Ball, H. (2015). Teoretychna psykhohohiia yak tsaryna naukovosti i dukhovnosti (do vydannia ukrainskoho perekladu knyhy Filipa Lersha “Struktura osoby”) [Theoretical psychology as a field of science and spirituality (before the publication of the Ukrainian translation of Philip Lersch’s book “The Structure of the Person”)]. *Psykhohohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 3, 72–79 [in Ukrainian].

6. Bakhtin, M. (2019). Do filosofii vchynku [To the philosophy of action]. *Psykhohohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 5–34 [in Ukrainian].

7. Vasylichenko, I. P. (2004). *Vyshcha matematyka dlia ekonomichnykh spetsialnostei [Higher mathematics for economic specialties]*. Kyiv: Kondor, [in Ukrainian].

8. Vasilyuk, F. E. (2003). *Metodologicheskii analiz v psihologii [Methodological analysis in psychology]*. Moscow: MGPPGU, Smys [in Russian].

9. Shynkaryk, M. I. (Ed.). (2003). *Vyshcha matematyka [Higher mathematics]*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

10. Furman, A. V. & Furman, O. I. & Shandruk, S. K. & Co (Eds.). (2019). *Vitakulturna metodolohiia: antolohiia. Do 25-richchia naukovoї shkoly profesora A.V. Furmana [Viticulturnal methodology: an anthology. To the 25th anniversary of professor A.V. Furman’s Scientific School]*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

11. Gandmaher, F. R. (1988). *Teoriya matrity [Matrix theory]*. (Trans. from german). Moscow: Nauka [in Russian].

12. Shchedrovitskiy, P. H. & Danylova, V. L. (Eds.). (2010). *Georgiy Petrovich Shchedrovitskiy*. Moscow: ROSSPEN [in Russian].

13. Hetmantsev, V. D. (2001). *Liniina alhebra i liniine prohramuvannia [Linear algebra and linear programming]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

14. Hirniak, A. N. (2007). Zasib yak psykhodydaktychna katehoriia [Means as a psychodidactic category]. *Vitakulturnyi mlyn – Viticulturnal mill*, 6, 16–20 [in Ukrainian].

15. Huseltseva, M. (2020). Merezhevyi pliuralizm u psykhohohii: perspektyvy poli metodolohii i transdystyplinarnosti [Network pluralism in psychology: prospects for the field of methodology and transdisciplinarity]. *Psykho-*

lohiya i suspilstvo – *Psychology and society*, 2, 43–60 [in Ukrainian].

16. Huseltseva M. S. (2017). Metodolohichna optyka yak instrument piznannia [Methodological optics as a tool of cognition]. *Psykholohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 4, 39–55 [in Ukrainian].

17. Guseltseva, M. S. (2013). *Evolutsiya psihologicheskogo znaniya v smene tipov ratsionalnosti (istoriko-metodologicheskoe issledovanie) [Evolution of psychological knowledge in the change of types of rationality (historical and methodological research)]*. Moscow: Akropol [in Russian].

18. Zinchenko, V. P. (2003). Teoreticheskii mir psihologii [The theoretical world of psychology]. *Voprosy psihologii – Psychology issues*, 5, 3–17 [in Russian].

19. Kant, I. (2001). *Krytyka chystoho rozumu [Critique of pure reason]*. (Trans. from German). Kyiv [in Ukrainian].

20. Konverskiy, A. E. (2010). *Logika traditsionnaya i sovremennaya [Traditional and modern logic]*. Moscow: Ideya-Progress [in Russian].

21. Krymskiy, S. (2015). *Piznannia yak transtsendentsii sofii i spokusa praktykoiu. Systema suchasnykh metodolohii [Cognition as the transcendence of Sophia and the temptation of practice. The system of modern methodologies]*. (Furman, A.V. ed.). Ternopil: TNEU, 228–232 [in Ukrainian].

22. Krymskiy, S. B. (2009). *Rankovi rozдумы [Morning Reflections]*. Kyiv: Maisternia Biletskykh [in Ukrainian].

23. Mamardashvili, M. K. & Pyatigorskiy, A. M. (2011). *Simvol i soznanie (Metafizicheskie rassuzhdeniya o soznani, simvole i yazyike) [Symbol and consciousness (Metaphysical reasoning about consciousness, symbol and language)]*. Moscow: Progress-Traditsiya [in Russian].

24. Furman, A. V. & Furman, O. I. & Shandruk, S. K. & Co (2019). *Metodolohiia i psykholohiia humanitarnoho piznannia. Do 25-richchia naukovo shkoly profesora A. V. Furmana [Methodology and psychology of humanitarian cognition. To the 25th anniversary of professor A. V. Furman's scientific school]*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

25. Miasoid, P. A. (2004). *Zahalna psykholohiia [General psychology]*. Kyiv: Vyscha shkola [in Ukrainian].

26. Miasoid, P. A. (2011, 2013). *Kurs zahalnoi psykholohii [General psychology course]*. Kyiv: Aletra [in Ukrainian].

27. Miasoid, P. (2019). Pryntsypp istoryzmu i myslennia u psykholohii [The principle of historicism and thinking in psychology]. *Psykholohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 3–4, 38–72 [in Ukrainian].

28. Miasoid P. A. (2016). *Psykholohichne piznannia: istoriia, lohika, psykholohiia [Psychological cognition: history, logic, psychology]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

28a. Miasoid P. (2021) Teoriia v istorychnomu postupi psykholohichnoho piznannia [Theory in the historical progress of psychological cognition]. *Psykholohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 1–2 (in press) [in Ukrainian].

29. Kyrychuk, O. V. & Romenets, V. A. (Eds.). (2006). *Osnovy psykholohii [Fundamentals of psychology]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

30. Petrovskiy, A. V. & Yaroshevskiy, M. G. (2001). *Teoreticheskaya psihologiya [Theoretical psychology]*. Moscow: Izd. centr “Akademiya” [in Russian].

31. Plotnikov, V. I. (2003). *Tipologicheskii podhod. Sovremennaya filosofiya: slovar [Typological approach. Modern philosophy: Dictionary]*. Moscow: Akad. proekt, 464–471 [in Russian].

32. Myasoid, P. A. & Furman, A. V. (Eds.). (2012). *Psykholohiia vchynku: Shliakhamy tvorchosti V.A. Romentsia [Psychology act: the way of creativity, of Romenets V. A.]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

33. Furman, A. V. (Ed.). (2011). *Psykholohiia i suspilstvo: Spetsvypusk, prysviachenyi 85-y richnytsi z dnia narodzhennia Volodymyra Andriiovycha Romentsia [Psychology and Society: Special issue dedicated to the 85th anniversary of the birth of Vladimir Andreevich Romenets.]*, 2, 1–190 [in Ukrainian].

34. Reus, A. G. & Zinchenko, A. P. (2003). *Putevoditel po metodologii Organizatsii, Rukovodstva i Upravleniya: hrestomatiya po robotam G. P. Schedrovitskogo [A guide to the methodology of Organization, Leadership and Management: a reader on the work of G.P. Shchedrovitsky]*. Moscow: Delo [in Russian].

35. *Putevoditel po osnovnym ponyatiyam i shemam metodologii organizatsii, rukovodstva i upravleniya: hrestomatiya po robotam G. P. Schedrovitskogo [A guide to the basic concepts and schemes of the methodology of Organization, Leadership and Management: a reader on the works of G.P. Shchedrovitsky]*. (2004). Moscow: Delo [in Russian].

36. Romenets, V. A. (2005). *Istoriia psykholohii: Starodavnii svit. Seredni viky. Vidrodzhennia [History of psychology: The ancient world. Middle Ages. Revival]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

37. Romenets, V. A. (1990). *Istoriia psykholohii XVII stolittia [History of psychology of the XVII century]*. Kyiv: Vyscha shkola [in Ukrainian].

38. Romenets, V. A. (1993). *Istoriia psykholohii epokhy prosvitnytstva [History of psychology of the Enlightenment]*. Kyiv: Vyscha shkola [in Ukrainian].

39. Romenets, V. A. (2007). *Istoriya psikhologii XIX – pochanku XX stolittia [History of Psychology XIX – early XX century]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

40. Romenets, V. A. & Manokha, P. I. (2017). *Istoriia psykholohii XX stolittia [History of psychology of the twentieth century]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

41. Romenets, V. A. (2013). Predmet i pryntsypp istoryko-psykholohichnoho doslidzhennia [Subject and principles of historical and psychological research]. *Psykholohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 6–27 [in Ukrainian].

42. Saveleva, M. Y. (2002). *Vvedenie v metateoriyu soznaniya [Introduction to the metatheory of consciousness]*. Kyiv: Vidavets PARA-PAN [in Russian].

43. Furman, A. V. (Ed.). (2015). *Systema suchasnykh metodolohii: khrestomatiia u 4-kh tomakh [The system of modern methodologies: a textbook in 4 volumes]*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

44. Stopin, V. (2015). *Kultura [Culture]*. *Psykholohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 16–25 [in Ukrainian].

45. Stypin, V. S. (2000). *Teoreticheskoe znanie: struktura, istoricheskaya evolyutsiya [Theoretical knowledge: structure, historical evolution]*. Moscow: Progress-Traditsiya [in Russian].

46. Tkachenko, O. M. (2009). Pryntsypp, katehorii i metodolohichni problemy psykholohii [Principles, categories and methodological problems of psychology]. *Psykholohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 45–

133 [in Ukrainian].

47. Furman, A. A. (2020). Metodolohiia psikhologichnoho piznannia smyslozhyttievoi sfery osobystosti [ethodology of psychological cognition of the meaning of life sphere of personality]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 5–34 [in Ukrainian].

48. Furman, A. A. (2017). *Psykholohiia smylozhyttievoho rozvytku osobystosti [Psychology of the meaning-life personality development]*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

49. Furman, A. V. & Biskup, V. S. & Morshchakova, O. S. (2019). *Metodolohichne obgruntuvannia katehoriinoi matrytsi suchasnoi sotsiologichnoi teorii. Zahalna sotsiologhiia [Methodological substantiation of the categorical matrix of modern sociological theory. General sociology]*. Kyiv: Lira-K, 337–343 [in Ukrainian].

50. Furman, A. V. (2011). Volodymyr Romenets yak metodoloh psikhosofiinoho dukhu [Volodymyr Romenets as a methodologist of psychosophical spirit]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 7–14 [in Ukrainian].

51. Furman, A. V. (2013). Geneza nauky yak hlobalna doslidnytska prohrama: tsyklichno-vchynkova perspektyva [Genesis of science as a global research program: cyclical-action perspective]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 4, 18–36 [in Ukrainian].

52. Furman, A. V. & Hirniak, A. N. (2009). *Psykhydydaktychna ekspertyza modulno-rozvyvalnykh pidruchnykiv [Psychodidactic examination of modular development textbooks]*. Ternopil: TNEU, “Ekonomichna dumka” [in Ukrainian].

53. Furman, A. V. (2014). Zasadnychi umovy vynyknennia naukovykh shkyl [Basic conditions for the emergence of scientific schools]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 49–58 [in Ukrainian].

54. Furman, A. V. (2016). *Ideia i zmist profesiinoho metodolohuvannia [The idea and content of professional methodology]*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

55. Furman, A. V. (2014). Katehoriinyi profil naukovi shkoly [Categorical profile of the scientific school]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 23–39 [in Ukrainian].

56. Furman, A. V. (2008). Katehoriöhenez yak metodolohichna problema: vid rozvytku poniat do katehoriinoi modeli svitu [Categoriogenesis as a methodological problem: from the development of concepts to the categorical model of the world]. *Vitakulturnyi mlyn – Viticultural mill*, 7, 4–9 [in Ukrainian].

57. Furman, A. V. (2008). Katehoriöhenez yak napriam profesiinoho metodolohuvannia [Categoriogenesis as a direction of professional methodology]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 53–58 [in Ukrainian].

58. Furman, A. V. & Kovalova, T. (2011). Katehoriina matrytsia vzaiemozviazku obraziv subiektyvnoi realnosti i psikhologichnykh chynnykiv samo aktualizatsii dorosloho [Categorical matrix of the relationship of images of subjective reality and psychological factors of self-actualization of the adult]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 4, 72–81 [in Ukrainian].

59. Furman, A. V. (2018). Metateoretychna mozaika zhyttia svidomosti [Metatheoretical mosaic of the life of consciousness]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 3–4, 13–50 [in Ukrainian].

60. Furman, A. V. (2018). Metateoretychni kontsepty piznannia svidomosti [Metatheoretical concepts of cog-

inition of consciousness]. *Psykholohiia osobystosti – Personality psychology*, 1 (9), 5–11 [in Ukrainian].

61. Furman, A. V. (2019). Metateoretychna rekonstruktsiia predmetnoho polia kanonichnoi psikhologhi [Metatheoretical reconstruction of the subject field of canonical psychology]. *Psykholohiia osobystosti – Personality psychology*, №1(10), 5–17 [in Ukrainian].

62. Furman, A. V. (2019). Metodolohichna skhema vidnovlennia predmetnoho polia kanonichnoi psikhologhi [Methodological scheme of restoration of the subject field of canonical psychology]. *Vitakulturnyi mlyn – Viticultural mill*, 21, 4–27 [in Ukrainian].

63. Furman, A. V. (2017). Metodolohichna optyka tsyklichno-vchynkovoï orhanizatsii teorii yak systemy orhanizatsii ratsionalnoho znannia [Methodological optics of cyclic-action organization of theory as a system of organization of rational knowledge]. *Vitakulturnyi mlyn – Viticultural mill*, 19, 4–15 [in Ukrainian].

64. Furman, A. V. (2019). Metodolohichne obgruntuvannia predmetnoho polia teoretychnoi psikhologhi [Methodological substantiation of the subject field of theoretical psychology]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 3–4, 5–37 [in Ukrainian].

65. Furman, A. V. (2013). *Metodolohiia paradyhmalnykh doslidzhen u sotsialnii psikhologhi [Methodology of paradigmatic research in social psychology]*. Kyiv; Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

66. Furman, A. V. (2019). Metodolohiia yak sfera nauky, myslediialnosti, metodolohuvannia. *Metodolohiia i psykholohiia humanitarnoho piznannia. Do 25-richchia naukovoï shkoly profesora A.V. Furmana [Methodology as a field of science, thinking, methodology. Methodology and psychology of humanities cognition. To the 25th anniversary of the scientific school of Professor A.V. Furman]*. Ternopil: TNEU, 6–235 [in Ukrainian].

67. Furman, A. V. (2005). Modulno-rozvyvalna orhanizatsiia myslediialnosti – skhema profesiinoho metodolohuvannia [Modular and developmental organization of thinking - a scheme of professional methodology]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 4, 40–69 [in Ukrainian].

68. Furman, A. V. (2017). Modulno-rozvyvalnyi orhprostr metodolohuvannia: arhumenty rozshyrennia [Modular-developmental organizational space of methodology: arguments of expansion]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 34–49 [in Ukrainian].

69. Furman, A. V. (2013). Paradyhma yak predmet metodolohichnoi refleksii [Paradigm as a subject of methodological reflection]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 3, 72–85 [in Ukrainian].

70. Furman, A. V. (2011). *Psykhocultura ukraïnskoi mentalnosti [Psychoculture of the Ukrainian mentality]*. Ternopil: Ekonomichna dumka [in Ukrainian].

71. Furman, A. V. & Morshchakova, O. (2013). Psykhocultura yak samoorhanizovana sfera liudskoho buttia [Psychoculture as a self-organized sphere of human existence]. *Vitakulturnyi mlyn – Viticultural mill*, 15, 4–12 [in Ukrainian].

72. Furman, A. V. (2017). Svidomist yak ramkova umova piznannia i metodolohuvannia [Consciousness as a framework condition for cognition and methodology]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 4, 16–38 [in Ukrainian].

73. Furman, A. V. (2015). Svit metodolohii [The world of methodology]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology*

and society, 2, 47–60 [in Ukrainian].

74. Furman, A. V. (2007). Teoretychne obruntuвання systemy bazovykh kontseptiv psykholohichnoi diahnostryky [Theoretical substantiation of the system of basic concepts of psychological diagnostics]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 4, 39–55 [in Ukrainian].

75. Furman, A. V. (2014). Typy naukovykh shkil ta umovy yikh efektyvnoho funktsionuvannya [Types of scientific schools and conditions of their effective functioning]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 3, 11–29 [in Ukrainian].

76. Furman, A. V. (2006). Typolohichni pidkhyd u systemi profesiinoho metodolohuvannya [Typological approach in the system of professional methodology]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 78–92 [in Ukrainian].

77. Furman, A. V. (2001). Ukrainska mentalnist ta yii kulturno-psykholohichni koordynaty [Ukrainian mentality and its cultural and psychological coordinates]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 9–73 [in Ukrainian].

78. Furman, A. V. (2003). Yak rozpoznyaty naukovu shkolu [How to recognize a scientific school]. *Naukovyi svit – Scientific world*, 5, 14–16. [in Ukrainian].

79. Furman, A. V. & Shandruk, S. K. (2014). *Orhanizatsiyno-diyalnisni ihry u vyshchii shkoli [Organizational-activity games in high school]*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

80. Furman (Humeniuk), O. Y. (2008). *Teoriia i metodolohiia innovatsiino-psykholohichnoho klimatu zahalnoosvitnoho zakladu [Theory and methodology of innovation-psychological climate of secondary school]*. Yalta–Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].

81. Mikulinskiy, S. R. & Yaroshevskiy, M. G. & Kryober, G. & Shteyner G. (1977). *Shkoly v nauke [Schools in Science]*. Moscow: Nauka [in Russian].

82. Shchedrovitskiy G. P. (1995). *Izbrannye trudy [Selected Works]*; Piskoppel, A. A. & Shchedrovitskiy, L. P. (Eds.) Moscow: Shk. kult. politiki [in Russian].

83. Schedrovitskiy, G. P. (2001). *Lektsii po metametodologii proektirovaniya [Lectures on design meta-methodology]*. <http://www.shkp.ru/archive/second/2001-1/4> [in Russian].

84. Shchedrovitskiy, H. (2013). Metodolohichne znachennia opozyttsii naturalistychnoho i systemodiialnisnoho pidkhdov [Methodological significance of the opposition of naturalistic and systemic approaches]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 40–47 [in Ukrainian].

85. Shchedrovitskiy, H. (2006). Orhanizatsiino-diyalnisna hra yak nova forma orhanizatsii ta metod rozvytku kolektyvnoi myslediialnosti [Organizational-activity game as a new form of organization and method of development of collective thinking]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 3, 58–69 [in Ukrainian].

86. Schedrovitskiy, G. P. (2004). *Organizatsionno-deyatelnostnaya igra: Sbornik tekstov (2). Iz arhiva G.P. Schedrovitskogo [Organizational-activity game: Collection of texts (2). From the archive of G.P. Shchedrovitskiy]*. Vol. 9. Moscow: Nasledie MMK [in Russian].

87. Shchedrovitskiy, H. P. (2015). Syntez znan: problemy i metody [Synthesis of knowledge: problems and methods]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 61–83 [in Ukrainian].

88. Shchedrovitskiy, H. P. (2005). Skhema myslediialnosti – systemno-strukturna budova, znachennia i zmist [The scheme of mentality – the system-structural structure, meaning and content]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 4, 29–39 [in Ukrainian].

89. Schedrovitskiy, G. P. (1997). *Filosofiya. Nauka. Metodologiya [Philosophy. Science. Methodology]*. Moscow [in Russian].

90. Yaroshevskiy, M. G. (1983). Opponenskiy krug i nauchnoe otkrytie [Opponen circle and scientific discovery]. *Voprosy filosofii – Questions of philosophy*, 10, 49–62 [in Russian].

91. Furman, A. V. (2016). Volodymyr Romenets as Architect of methodology of humanitarian cognition. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 11–24 [in English].

АНОТАЦІЯ

Фурман Анатолій Васильович.

Категорійна матриця теоретичної психології.

Методологічне дослідження присвячено обґрунтуванню композиції, структури, функцій, змістового наповнення та особливостей витлумачення і використання науковцем-мислителем *категорійної матриці теоретичної психології як самобутнього світу метатеоретичної саморефлексивної мислєдїяльності*. При цьому цілеспрямовано зреалізована циклічно-вчінкова оргсхема досягнення вказаної мети, що фокусується у чотирьох взаємозумовлених засадничих ракурсах-етапах розгортання пізнавальної творчості: а) у рамках видатних здобутків найбільш впливових наукових шкіл вітчизняного і зарубіжного часопростору ХХ століття щодо створення *категорійної системи психологічної науки загалом і теоретичної психології зокрема з різних світоглядних позицій (ситуаційна складова)*; б) у форматі авторського визначення сегментів чи вимірів *предметного поля* цього відносно нового й поки що мало опрацьованого інтелектуалами напряму розвитку сучасної психології (психологічне пізнання як мислєдїяльність, фундаментальні проблеми психології, методологічні принципи і підходи, завдання, проблема і версії створення категорійного ладу психології – *мотиваційна складова*); в) у логічно аргументованому наборі взаємозалежних умов, закономірностей, процедур і характеристик здійснення *типологічного підходу* як точного, досконалого й водночас багатомодульного і поліфункціонального інструменту професійної методологічної роботи (*діяльна складова*); г) у *взаємодоповненні метатеоретизування і рефлексивного методологування*, коли аналітико-синтетичному освоєнню підлягають як наявні у психологічному дискурсі поняттєві та категорійні дефініції і формулювання, так і канонічна модель теоретичної психології, що сутнісно постає як аспект людської буттєвості в таксономічно довершеній композиції згармонізованих між собою тематизмів і категорійних визначень (*післядіяльна складова*). Для переходу від натуралістичного підходу у пізнанні психічної реальності й відтак від численних теорій психічного і самодостатнього предметно центрованого мислення до саморефлексивно спрямованого метатеоретизування психологічної науки над власни-

ми здобутками на історичному полотні культурного розвитку людства шляхом актуалізації універсальних ресурсів методологічного мислення й, отже, до висот теоретичної психології автором обґрунтована *п'яти-модульна методологічна оптика дослідження* її категорійного ладу, що охоплює функціонально порівневий набір лінз-інструментів методологування на рівнях: *к о н к р е т н о г о* – це кватерна або квінтетна *мислесхема* як базовий матеріал-засіб здійснення методологічної діяльності; *о д и н и ч н о г о* – *конструкція* категорійної матриці, що уможливорює створення 12-ти усистемнених таксонів категорійної кватерності, що семантично презентують теоретичну психологію як окремо новоявлений свідомісний пласт людського буття; *о с о б л и в о г о* – *типологічний підхід* у діалектичній мозаїці його категорій, принципів, нормативів, процедур, параметрів та інтелектуальних засобів, що дає змогу отримати досконалу типологію у її оптимальному інваріанті – категорійної матриці; *з а г а л ь н о г о* – *сфера професійного методологування-як-практики*, котра є діалектичним продовженням і мислевчинковою конкретизацією *світу методології-як-учення* у його центральній ланці – методологічному мисленні; у н і - *в е р с а л ь н о г о* – *вітакультурна методологія*, що не лише збагачує семіотичну повноту культури та розширює буттєві горизонти свідомості, а й уможливорює миследіяльне і мислевчинкове практикування високої досконалості. Доведено, що, на відміну від числових таблиць, категорійні матриці за побудовою, змістовим вкладанням, внутрішнім поєднанням елементів, методологічним призначенням і функціональним полем впливу на примноження ідеальних форм думання-миследіяння людської свідомої здатності становлять оригінальний та евристичний, хоча й надскладний, *інструмент пізнання і методологування*, а тому характеризують новітній етап еволюції раціо-гуманітарного знання в його осередді – *категорійній генезі* як окремих наук, так і міждисциплінарних напрямів пізнавальної творчості. У роботі рубриковано й аргументовано п'ять переваг цього самодостатнього авторського інструменту: фундаментальність епістемного змістового наповнення, логічність форми і способу отримання категорійного ансамблю, оптимальність структури і внутрішньої збалансованості конфігурації таксономічних категорій, ідеальність сконструйованої й оформленої як теоретична модель цілісної картини категорій у їх гармонійному синтезі, практичність у найширшому сенсі свободи мета-теоретизування, методологування, мислевчинення і саморефлексії з категоріями і таксонами матриці. Віднайдено *оптимальну архітектоніку* зазначеної матриці, яка в центральній (внутрішній) частині містить систематику із 16-ти взаємоузгоджених й у певних ієрархічних комбінаціях згрупованих таксономічних категорій, що зорганізовані у вісім таксонів, і її *зовнішній контур*, який утворюють два (за горизонтально і вертикально) однаково поіменованих, проте різних за аспектами розгляду багатопредметного об'єкта мета-теоретизування, ланцюжки діалектичних категорій “загальне – особливе – одينية – конкретне – універсальне”, що названі як два взаємно прониклі тематичні засновки, котрі знизу і зверху отримують результуючі межі – узагальнення вершинних здобутків теоретичної психології; у такий спосіб отримано 12 категорійних таксонів, кожний з яких може бути підданий деталізованому вивченню. Зважаючи на

переваги категорійної матриці, обґрунтовано й змістовно охарактеризовано її *п'ять основних функцій* – структурно-системну, логіко-пізнавальну, організаційно-синтезувальну, мислекомунікаційну та інструментально-методологічну, а також відповідно вказано на вітакультурний, типологічний, таксономічний, системомиследіяльний і циклічно-вчинковий підходи, що реалізують дані підходи, і на низку принципів, які конкретизують кожен із цих підходів. Стосовно сутнісного умістовлення вперше пропонуваної науковому товариству категорійної матриці всебічно висвітлено, що за кожним із 12-ти квінтетно впорядкованих таксонів категорій (по п'ять за горизонтально і вертикально і два за діагоналями) перебуває або напрям чи школа розвитку теоретичної психології, або методологічний принцип чи підхід у психології, або певна система чи епістемна зорганізованість психологічного пізнання чи теоретичної творчості. Доказано, що обстоювана модель матриці уможливорює досягнення психологом-мислителем персоніфікованого (вмотивованого промисленого та осенсованого) полотна категорійного ладу теоретичної психології, причому не лише у виявленні донині незвіданих і мало зрозумілих вимірів-аспектів людської буттєвості, а й у приборканні емоційної насиченості, нечіткості та органічної стихійності актуалізованих концептів мислення як живодайного осердя мережива психологічних категорій, що уреальнює саморефлексивний поступ у лоні нарощування ним миследіяльного потенціалу власної свідомісної здатності пізнавати і творити психодуховне у всеможливих формах і маркерах його феноменального оприявлення. Водночас висновується, що *світ теоретичної психології* найґрунтовніше узасаднюють і найбільше змістовно збагачують творчі наукові здобутки видатного українського інтелектуала-достойника Володимира Роменця. Зокрема, його багатотомний авторський виклад *історії всесвітньої психології*, що реалізує фундаменталії, закономірності і нормативи *вчинкового принципу* у психології від стародавніх часів до кінця ХХ ст., містить той надважливий *вітакультурний матеріал*, який не тільки постає продуктом психологічного пізнання і з якого мисленнево розпросторюються раніше небачені горизонти *царини історико-психологічних досліджень*, а й який може бути підданий неодноразовій *саморефлексії психологічної наукою* з боку її індивідуальних і колективних суб'єктів творчості. Це означає, що в майбутньому оновленню підлягатиме й *підсумкове філософсько-психологічне поле рефлексії*, котре за вчинковим принципом канонічно сконструйоване талантом академіка Роменця і котре потребує подальшого методологічного осмислення. Заразом *канонічна психологія* та її похідні епістемні утворення (процедура канонізації психологічних систем, концепція психологічного канону та ін.) у єдності із *психософією вчинку* як методологією пізнання джерел і сутності людського буття становлять конкретні культурні взірці саморефлексивно здійсненого *метатеоретизування*, яке втілено у життя з допомогою добре особистісно опрацьованих принципів, постулатів і засобів *філософського методологування* (передусім учинкового принципу і методу вчинкової діалектики). Загалом новопостала категорійна матриця вирішує одне з найважливіших завдань теоретичної психології – забезпечує аналітично аргументований відбір-конструювання *оптимальної типології категорій* за чотирма головними критеріями: а) за методологічною

обґрунтованістю дослідницьких засобів та інструментів її побудови, структури, змісту, інтерпретації та використання, б) за концептно-свідомісною повнотою психологічного мислення про психічне і психодуховне як про окремі аспекти людського життя у соціогуманітарній сфері, в) за горизонтом поняттєво-термінологічного взаємодоповнення полів задіяних категорій і тематизмів, г) за кількісним набором і структурно-функціональною інваріантністю категорійних таксонів. Насамкінець умотивовано стверджується, що квінтесенцію категорійної композиції теоретичної психології на рівні універсального за горизонталлю і вертикаллю матриці становить *учинок метатеоретизування* у його спіральній цілісності ситуаційного, мотиваційного, діяльного і післядіяльного складників та у формі індивідуального (особистісного) і групового (представниками окремої наукової школи) виконання.

Ключові слова: *теоретична психологія, психічна реальність, психодуховна дійсність, метазнання, предметне мислення, філософська методологія, поняття, категорія, категорійний профіль наукової школи, метатеоретизування, саморефлексія, професійне методологування, методологічна оптика дослідження, мислєсхема, категорійна матриця, типологічний підхід, вітакультурна методологія, числова матриця, еволюція психологічного знання, категорієгенез, категорійне поняття, категорія культури, методологія психології, таксономічна категорія, методологічне мислення, мислєдіяльність, мислєвчинення, категорійний таксон, теорія вчинку, концепт мислення, поняттєво-термінологічне поле категорії, принципи кватерності і квінтетності, функції категорійної матриці, процедура типологізації, вчинковий принцип, метод учинкової діалектики, категорія вчинку, циклічно-вчинковий підхід, канонічна психологія, психологічний канон, психософія вчинку, підсумкове поле рефлексії, вчинок метатеоретизування, Володимир Роменець, Олександр Ткаченко, Георгій Щедровицький, Георгій Балл, Петро М'ясоїд.*

ANNOTATION

Anatoliy V. Furman.

Categorical matrix of theoretical psychology.

The methodological research is devoted to the substantiation of the composition, structure, functions, content filling and features of interpretation and usage by the scientist-thinker *the categorical matrix of theoretical psychology as an original world of metatheoretical self-reflexive thought-activity*. At the same time the cyclical-deed organizational scheme to achieve this goal is purposefully implemented, which focuses on four interdependent fundamental perspectives-stages of cognitive creativity development: a) in the frameworks of outstanding achievements of the most influential scientific schools of domestic and foreign time-space of the XX-th century concerning the creation of *a categorical system of psychological science* in general and *theoretical psychology* in particular from different worldviews (*situational component*); b) in the format of the author's definition of segments or dimensions of *the subject field* of this relatively new and so far little elaborated by intellectuals direction of modern psychology development (psychological cognition as a thought activity, fundamental problems of psychology, methodological principles and approaches, tasks, problem and versions of creation of psychology's categorical order – *motivational component*); c) in a logically

reasoned set of interdependent conditions, regularities, procedures and characteristics of implementation of *a typological approach* as an accurate, perfect and at the same time multi-module and multifunctional tool of professional methodological work (*active component*); d) in *the complementarity of metatheoretization and reflexive methodologization*, when analytical-synthetic mastering is subject to both available in psychological discourse conceptual and categorical definitions and formulations, and the canonical model of theoretical psychology, which essentially appears as an aspect of human existence and in a taxonomically perfect composition of harmonized between each other themes and categorical definitions (*post-action component*). For the transition from a naturalistic approach in cognition of mental reality and hence from numerous theories of mental and self-sufficient object-centered thinking to self-reflexive directed metatheoretization of psychological science over one's own achievements on the historical canvas of humankind cultural development by actualizing universal resources of methodological thinking and, therefore, to the heights of theoretical psychology, the author substantiates *a five-module methodological optics of the study* of its categorical order, covering a functionally level-by-level set of lenses-tools of methodologization at the levels: *specific* – is a quaternary or quintet *thought-scheme* as a basic material-means of methodological activity implementation; *singular* – *the construction* of a categorical matrix, which allows the creation of 12 systematic taxa of categorical quaternity, semantically presenting theoretical psychology as a separate newly emerging conscious layer of human existence; *special* – *a typological approach* in the dialectical mosaic of its categories, principles, norms, procedures, parameters and intellectual means, which allows to obtain a perfect typology in its optimal invariant – the categorical matrix; *general* – *the sphere of professional methodologization-as-practice*, which is a dialectical continuation and thought-deed concretization of *the world of methodology-as-teaching* in its central link – methodological thinking; *universal* – *a vitacultural methodology* that not only enriches the semiotic completeness of culture and expands the existential horizons of consciousness, but also enables the thought-active and thought-deed practice of high perfection. It is proved that, unlike numerical tables, categorical matrices on construction, semantic attachment, internal combination of elements, methodological purpose and functional field of influence on multiplication of ideal forms of thinking-thought activity of human conscious ability make original and heuristic, though supercomplicated *tool of cognition and methodologization*, and therefore characterize the latest stage in the evolution of rational-humanitarian knowledge in its core – *the categorical genesis* of both individual sciences and interdisciplinary directions of cognitive creativity. Five advantages of this self-sufficient author's tool are rubriced and argued in the work: fundamentality of epistemic content filling, logicity of form and way of obtaining categorical ensemble, optimality of structure and internal balance of taxonomic categories configuration, ideality of constructed and designed as a theoretical model of a holistic picture of categories in their harmonious synthesis, practicality in the broadest sense of freedom of metatheoretization, methodologization, thinking action and self-reflection with categories and taxa of the matrix. *The optimal architectonics* of this matrix was found, which in the central (inner) part contains a systematics of 16 mutually agreed and in certain hierarchical combinations of grouped taxonomic

categories, organized into eight taxa, and its *outer contour*, which forms two (horizontally and vertically) equally named, however different in aspects of consideration of the multidisciplinary object of metatheoretization, chains of dialectical categories “general – special – singular – specific – universal”, which are named as two mutually penetrated thematic bases, that receive the resulting boundaries below and above – generalization of the top achievements of theoretical psychology. In this way 12 categorical taxa were obtained, each of which can be subjected to a detailed study. Taking into account the advantages of the categorical matrix, its five main functions are substantiated and meaningfully characterized – structural-systemic, logical-cognitive, organizational-synthesizing, thought-communicative and instrumental-methodological, as well as, accordingly, has been pointed out on vitacultural, typological, taxonomic, system-thought-action and cyclically-deed approaches that implement these approaches, and on a number of principles that specify each of these approaches. With regard to the essential content filling of the categorical matrix proposed for the first time to the scientific society, it is comprehensively highlighted that behind each of the 12 quintetly ordered taxa of categories (five horizontally and vertically and two diagonally) there is either a direction or a school of theoretical psychology development or a methodological principle or approach in psychology, or a certain system or epistemic organization of psychological cognition or theoretical creativity. It is proved that the stated model of the matrix makes it possible for a psychologist-thinker to achieve a personified (motivated and comprehended) canvas of the categorical order of theoretical psychology, not only in revealing hitherto unknown and little understood dimensions-aspects of human existence, but also in curbing the emotional saturation, vagueness and organic spontaneity of actualized concepts of thinking as a life-giving core of lace of psychological categories, which realizes self-reflexive progress in the bosom of increasing the mental potential of one’s own conscious ability to learn and create psycho-spiritual in all possible forms and markers of its phenomenal manifestation. At the same time, it is concluded that *the world of theoretical psychology* is the most thoroughly founded and the most meaningfully enriched by the creative scientific achievements of the outstanding Ukrainian intellectual and worthy person Volodymyr Romets. In particular, his multi-volume author’s presentation of *the history of world’s psychology*, which implements the fundamentals, regularities and norms of *the deed’s principle* in psychology from ancient times to the end of the twentieth century, contains that extremely important *vitacultural material* which not only appears as a product of psychological cognition and from which previously unseen horizons of *the field of historical-psychological research* are mentally spread, but also which can be subjected to repeated *self-reflection of psychological science* by its individual and collective subjects of creativity. This means that in the future *the final philosophical-psychological field of reflection* will be subject to renewal, which according to the deed principle is canonically constructed by the talent of Academician Romets

and which requires further methodological comprehension. At the same time, *canonical psychology* and its derivative epistemic formations (the procedure of canonization of psychological systems, the concept of psychological canon, etc.) in unity with *psychosophy of the deed* as a methodology of cognition of the sources and essence of human existence are specific cultural patterns of self-reflexively performed *metatheoretization*, which is implemented with the help of personally well-developed principles, postulates and means of *philosophical methodologization* (especially the deed principle and the method of action dialectics). In general, a new categorical matrix solves one of the most important tasks of theoretical psychology – provides analytically reasoned selection-construction of *the optimal typology of categories* by four main criteria: a) by a methodological substantiation of research tools and instruments of its construction, structure, content, interpretation and usage, b) by a conceptual-conscious completeness of psychological thinking about the mental and psycho-spiritual as separate aspects of human life in the socio-humanitarian sphere, c) by a horizon of conceptual-terminological complementarity of the fields of categories and themes involved, d) by a quantitative set and structural-functional invariance of categorical taxa. Finally, it is reasonably stated that the quintessence of the categorical composition of theoretical psychology at the level of the universal horizontally and vertically of the matrix is the act of metatheoretization in its spiral integrity of situational, motivational, action and post-action components and in the form of individual (personal) and group (representatives of a separate scientific school) implementation.

Keywords: *theoretical psychology, mental reality, psycho-spiritual reality, metaknowledge, subject thinking, philosophical methodology, concept, category, categorical profile of scientific school, metatheoretization, self-reflection, professional methodologization, methodological optics of research, thought-scheme, categorical matrix, typological approach, vitacultural methodology, numerical matrix, evolution of psychological knowledge, category genesis, categorical concept, category of culture, methodology of psychology, taxonomic category, methodological thinking, thought-activity, thought-deed, categorical taxon, theory of a deed, concept of thinking, conceptual-terminological field of category, principles of quaternarity and quintentness, functions of categorical matrix, typology procedure, action principle, deed principle, method of action dialectics, category of action, cyclically-deed approach, canonical psychology, psychological canon, psychosophy of deed, final field of reflection, act of metatheoretization, Volodymyr Romets, Oleksandr Tkachenko, Georgy Shchedrovitsky, Heorhiy Ball, Petro Myasoid.*

Рецензенти:
д. психол. н., проф. Гусельцева М.С.,
к. психол. н., доц. М’ясоїд П.А.

Надійшла до редакції 05.02.2020.
Підписана до друку 21.02.2020.

Бібліографічний опис для цитування:

Фурман А.В. Категорійна матриця теоретичної психології. Психологія і суспільство. 2020. №2. С. 13–51. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2020.02.013>